

AVENUE DE LA
**JOYEUSE ENTRÉE
BLIJDE INKOMST**
LAAIX

17-21

VERSLAG WERKGELEGENHEID CONCURRENTIEVERMOGEN

CRB 2018-0170

Deel 1

CCE
Conseil Central de l'Economie
Centrale Raad voor het Bedrijfsleven
CRB

Verslag Werkgelegenheid-Concurrentievermogen 2017 – Deel 1

22.01.2018

Het Verslag Werkgelegenheid Concurrentievermogen bevat 2 delen:

- Het eerste deel werd opgesteld onder de verantwoordelijkheid van het secretariaat van de CRB.
- Het tweede deel werd opgesteld onder de verantwoordelijkheid van de sociale gesprekspartners.

Deel 1

Inhoudsopgave

Inleiding.....	7
1. Technisch verslag van het secretariaat van de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven over de maximaal beschikbare marges voor de loonkostenontwikkeling en de loonkostenhandicap	8
1.1 Ontwikkeling van de loonkostenhandicap van België t.a.v. de referentielanden van 1996 tot 2016.....	8
1.1.1 De herziening van de nationale rekeningen 1996-2015	9
1.1.2 De voorspellingsfout in 2016	11
1.1.3 Wegwerking van de effecten van de taxshift in België in 2016	13
1.2 Vooruitzichten m.b.t. de ontwikkeling van de uurloonkosten in de referentielanden in 2017 en 2018.....	14
1.2.1 Voorstelling van de bronnen van de vooruitzichten	14
1.2.2 Vooruitzichten.....	16
1.3 Vooruitzichten m.b.t. de ontwikkeling van de uurloonkosten in België in 2017 en 2018 zonder rekening te houden met de effecten van de taxshift	17
1.4 Voorspelling van de loonkostenhandicap in 2017 en 2018	19
1.5 Ontwikkeling van de loonkosten in België en in de referentielanden sinds 1996	21
Bibliografie	21
2. Conjunctuur.....	22
2.1 Onderscheid tussen groeiscenario's per instelling	22
2.2 Risico's en onzekerheden.....	27
Bijlage.....	28
Bibliografie.....	29
3. Recente ontwikkeling van de lonen en context van de loononderhandelingen in de referentielanden	30
3.1 Duitsland.....	30
3.2 Nederland	34
3.3 Frankrijk.....	36
Bibliografie.....	41
4. Door de wet gevraagde bijkomende statistische reeksen	43
4.1 Definitie van loonsubsidies	43
4.2 Vergelijking van de subsidiegraad in België en in de referentielanden.....	43
4.3 Specificatie van de loonsubsidies	44
5. Bijlagen	46
5.1 Bijkomende tabellen en grafieken.....	46
5.2 Correctie voor de impact van de overheidssector	47
5.3 Lijst van de loonsubsidies in de referentielanden	51
5.3.1 Duitsland	51
5.3.2 Nederland.....	51
5.3.3 Frankrijk.....	51

Lijst grafieken

Grafiek 1-1:	Ontwikkeling van de correctiebestanddelen tussen de reeks en de herziene reeks, in miljoenen uren (2000-2014), aangegeven loontrekkers*.....	10
Grafiek 1-2:	Ontwikkeling van het aantal jaarlijks gewerkte uren door de loontrekkers uit S1-OP, index 1996=100	11
Grafiek 2-1:	Ontwikkeling van de olieprijs in 2017 (Brent, USD/vat)	23
Grafiek 2-2:	Ontwikkeling economische sentimentenindicator eurozone in 2017	24
Grafiek 2-3:	Betrouwbaarheidsinterval rond projectie bbp-groei eurozone van EC.....	28
Grafiek 2-4:	Onzekerheid omtrent de vooruitzichten van het Duitse bbp van de Bundesbank (jaarlijkse groei in %)	28
Grafiek 2-5:	Onzekerheid omtrent de vooruitzichten van het Franse bbp van de BdF (voortschrijdende jaarlijkse groei in %)	29
Grafiek 3-1:	Ontwikkeling van het uurloon in Duitsland, economie in haar geheel.....	31
Grafiek 3-2:	Ontwikkeling van het uurloon in Nederland, economie in haar geheel	35
Grafiek 3-3:	Ontwikkeling van het uurloon in Frankrijk, niet-agrarische marktsector.....	38
Grafiek 5-1:	Aantal jaarlijks gewerkte uren door de loontrekkers S1-OP (in duizenden uren)	47

Lijst tabellen

Tabel 1-1:	Ontwikkeling van de loonkostenhandicap van 1996 tot 2016	8
Tabel 1-2:	Impact van de herzieningen van de reeksen van de nationale rekeningen van 1996 tot 2015 en van de totale voorspellingsfout op de loonkostenhandicap in 2016	9
Tabel 1-3:	Herziening van de reeks van de gewerkte uren door de loontrekkers in Frankrijk	9
Tabel 1-4:	Voorspellingsfout voor de buurlanden.....	12
Tabel 1-5:	Voorspellingsfout voor België.....	12
Tabel 1-6:	Totale voorspellingsfout in 2016	12
Tabel 1-7:	Wegwerking van de effecten van de taxshift uit de loonmassa D1 van de privésector in 2016.....	13
Tabel 1-8:	Vooruitzichten m.b.t. de ontwikkeling van de loonkosten per persoon voor de economie in haar geheel.....	16
Tabel 1-9:	Vooruitzichten m.b.t. de ontwikkeling van de uurloonkosten voor de economie in haar geheel	16
Tabel 1-10:	Vooruitzichten m.b.t. de ontwikkeling van de uurloonkosten in de privésector	16
Tabel 1-11:	Vooruitzichten m.b.t. de ontwikkeling van de ULK in de privésector in België - NBB (december 2017).....	17
Tabel 1-12:	Vooruitzichten m.b.t. de ontwikkeling van de ULK in de privésector in België - FPB (september 2017)	17
Tabel 1-13:	Wegwerking van de effecten van de taxshift uit de loonmassa D1 van de privésector in 2017 en 2018 - vooruitzichten NBB.....	18
Tabel 1-14:	Wegwerking van de effecten van de taxshift uit de loonmassa D1 van de privésector in 2017 en 2018 - vooruitzichten FPB	19
Tabel 1-15:	Vooruitzichten m.b.t. de ontwikkeling van de uurloonkosten in de privésector (buurlanden en België).....	19
Tabel 1-16:	Geaggregeerde vooruitzichten m.b.t. de ontwikkeling van de ULK in de privésector volgens de methode van de centrale vooruitzichten	20
Tabel 1-17:	Voorspelling van de loonkostenhandicap ZONDER REKENING TE HOUDEN met de effecten van de taxshift in 2017 en 2018	20
Tabel 1-18:	Voorspelling van de loonkostenhandicap REKENING HOUDEND met de effecten van de taxshift in 2017 en 2018	21
Tabel 2-1:	Hypothesen t.a.v. de olieprijs en de wisselkoers per instelling	22
Tabel 2-2:	Vergelijking tussen de groeiscenario's voor de eurozone per instelling.....	23
Tabel 2-3:	Indicatoren van de macro-economische context van de loonvoorzichten	25
Tabel 2-4:	Jaarlijkse groei van het bbp in volume, werkloosheidsgraad en inflatie, ramingen (in %)	26
Tabel 3-1:	Loondrift in Duitsland, hele economie, 1996-2017.....	34

Tabel 4-1:	Subsidiegraad in België en in de referentielanden, privésector (voor Frankrijk: hele economie)	44
Tabel 4-2:	Loonsubsidies in België, privésector (miljoenen euro's)	44
Tabel 4-3:	Specificatie subsidiegraad in België, privésector (% van de loonmassa)	45
Tabel 5-1:	Ontwikkeling van de loonkostenhandicap van 1996 tot 2016	46
Tabel 5-2:	Herziening van de reeks van de gewerkte uren door de loontrekkers in Frankrijk	46
Tabel 5-3:	Loondrift in Duitsland, hele economie, 1996-2017	46
Tabel 5-4:	Details van de berekening van de vooruitzichten m.b.t. de groei van de loonkosten per persoon in de totale economie.....	49
Tabel 5-5:	Details van de berekening van de vooruitzichten m.b.t. de groei van de loonkosten per persoon in de NAMS.....	49
Tabel 5-6:	Details van de berekening van de vooruitzichten m.b.t. de groei van de loonkosten per persoon in de totale economie, met uitsluiting van de niet-agrarische marktsector	50

Inleiding

De wet van 26 juli 1996 tot bevordering van de werkgelegenheid en tot preventieve vrijwaring van het concurrentievermogen, die werd gewijzigd in maart 2017, bepaalt met name: *“Om de twee jaar in de even jaren brengt de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven, voor 15 december, een verslag uit. Het eerste deel van het verslag wordt uitgebracht onder de verantwoordelijkheid van het secretariaat van de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven en betreft de maximaal beschikbare marges voor de loonkostenontwikkeling en de loonkostenhandicap. [...] In het jaar dat de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven geen verslag uitbrengt als bedoeld in paragraaf 1, publiceert het vóór 15 december een tussentijds verslag met de actualisering van het eerste deel, met uitzondering van de maximaal beschikbare marge, en het tweede deel van het verslag [...]”*.

Het secretariaat van de CRB komt tegemoet aan die bepaling in dit document. Dit deel, dat werd opgesteld onder de verantwoordelijkheid van het secretariaat van de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven, omvat verschillende hoofdstukken. Het eerste, het Technisch verslag betreffende de maximaal beschikbare marges voor de loonkostenontwikkeling, presenteert de resultaten met betrekking tot de loonkostenhandicap sedert 1996. De volgende twee hoofdstukken, betreffende de conjunctuur alsook betreffende de recente ontwikkeling van de lonen en de context van de loononderhandelingen in de referentielanden, worden voorgesteld na de cijfers in hoofdstuk 1. Ze hebben als doel de risico's die inherent zijn aan de verschillende scenario's van de vooruitzichten tegen elkaar af te wegen en de daarvoor gepresenteerde cijfers in hun context te plaatsen.

Het vierde hoofdstuk is gewijd aan de drie bijkomende statistische reeksen die de wet sedert de herziening in maart 2017 verzoekt te berekenen: de absolute loonkostenhandicap, de absolute loonkostenhandicap gecorrigeerd voor het productiviteitsniveau en de loonkostenhandicap gecorrigeerd voor verminderingen van de werkgeversbijdragen en loonsubsidies in België en in de referentielidstaten sinds 1996. Aangezien de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven de methodologie voor de berekening van die drie reeksen aan het opstellen is, zullen deze dit jaar nog niet worden gepubliceerd. De sociale gesprekspartners hebben evenwel de wens uitgedrukt om nu al verslag uit te brengen over het bedrag van de loonsubsidies in België en in de referentielidstaten sinds 1996.

De wet van 2013 betreffende de gelijkheid tussen mannen en vrouwen wijzigde de wet van 26 juli 1996 tot bevordering van de werkgelegenheid en tot preventieve vrijwaring van het concurrentievermogen met de aanvulling dat het Technisch verslag om de twee jaar, in de even jaren, een analyse van de ontwikkeling van de loonkloof tussen vrouwen en mannen moest bevatten. In het Technisch verslag 2014 en in het Verslag Werkgelegenheid en Concurrentievermogen (VWC) 2016 werd die analyse gemaakt. Sedert de herziening van de wet van 1996 moet die analyse nu jaarlijks gebeuren, maar wegens de timing (de wet werd pas herzien in maart 2017) heeft het secretariaat die analyse niet kunnen realiseren voor het VWC 2017. Ze zal wel deel uitmaken van het VWC 2018.

1. Technisch verslag van het secretariaat van de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven over de maximaal beschikbare marges voor de loonkostenontwikkeling en de loonkostenhandicap

1.1 Ontwikkeling van de loonkostenhandicap van België t.a.v. de referentielanden van 1996 tot 2016

De onderstaande tabel bevat de reeks m.b.t. de ontwikkeling van de loonkostenhandicap die technisch moet dienen voor de berekening van de in de wet gedefinieerde maximaal beschikbare marge tussen België en het gewogen gemiddelde van de referentielanden van 1996 tot 2016. De gepubliceerde cijfers komen uit de nationale boekhouding.

Tabel 1-1: Ontwikkeling van de loonkostenhandicap van 1996 tot 2016¹

	1996	2000	2005	2010	2015	2016
België/Duitsland	100,0	99,7	106,1	114,0	108,6	105,4
België/Nederland	100,0	90,8	89,2	91,5	93,1	92,5
België/Frankrijk	100,0	99,8	96,8	99,0	98,5	97,1
België/Gem-3	100,0	98,7	100,5	105,4	102,8	100,6
VWC 2016: België/Gem-3	100,0	97,9	99,7	104,2	101,4	100,0*

Bron : Nationale rekeningen

Hoewel het VWC 2016 de loonkostenhandicap raamde op 0,0 procent in 2016, bedroeg hij uiteindelijk 0,6 procent. Dit verschil is het resultaat van, enerzijds, de herzieningen van de nationale rekeningen voor de jaren vóór 2016 en, anderzijds, de verschillen voor 2016 tussen de prognoses m.b.t. de loonkostenstijging die in het VWC 2016 werden gebruikt en de eerste ramingen van de nationale rekeningen die in het VWC 2017 worden gehanteerd.

¹ Zie volledige tabel in de bijlagen.

Tabel 1-2: Impact van de herzieningen van de reeksen van de nationale rekeningen van 1996 tot 2015 en van de totale voorspellingsfout op de loonkostenhandicap in 2016

		(% punt)
a	Handicap in 2015 volgens het VWC 2016	1,4
b	Handicap in 2015 volgens het VWC 2017	2,8
c=b-a	Impact herziening NR op de handicap in 2015/handicap in 2016	1,4
d	Ontwikkeling handicap tussen 2015 en 2016 volgens het VWC 2016 (gebaseerd op vooruitzichten)	-1,4
e	Ontwikkeling handicap tussen 2015 en 2016 volgens het VWC 2017 (gebaseerd op realisaties)	-2,2
f=e-d	Impact prognosefout 2016 op de handicap in 2016	-0,8
g=c+f	Herziening van de handicap in 2016 tegenover het VWC 2016	0,6

Bron : Nationale rekeningen

1.1.1 De herziening van de nationale rekeningen 1996-2015

De herziening van de nationale rekeningen, meer bepaald van de reeks van de gewerkte uren in Frankrijk, die veruit de belangrijkste is (zie kader 1), heeft de loonkostenhandicap doen toenemen met 1,4 procentpunt in 2015. Deze herziening werd deels gecompenseerd door het resultaat van 2016, dat in totaal een negatieve voorspellingsfout te zien heeft gegeven. Meer concreet werd de loonkostenhandicap van 2015 tot 2016 met 0,8 procentpunt meer teruggedrongen dan wat in het VWC 2016 was voorspeld (zie [punt 1.1.2](#)).

Kader 1: Herziening van de reeks van de gewerkte uren door de loontrekkers in Frankrijk

In juni 2017 heeft het INSEE zijn methodologie voor de opbouw van de reeks van de door loontrekkers gewerkte uren herzien. Bijgevolg werd de hele reeks in de Franse nationale rekeningen opnieuw geraamd over de periode 1990-2015 en de tendensen werden geëxtrapoleerd tot in 1949.

Tabel 1-3: Herziening van de reeks van de gewerkte uren door de loontrekkers in Frankrijk²

	1996	1999	2000	2005	2010	2015	2016
U (S1-OP) FR voor herziening	26177	27546	27662	28402	28798	28774	
ULK België/ Frankrijk	100,0	101,6	97,4	94,6	96,0	94,8	
U (S1-OP) FR na herziening	25713	27334	27766	28613	29309	29448	29596
ULK België/ Frankrijk	100,0	102,9	99,8	96,8	99,0	98,5	97,1

Noot: Aangezien Frankrijk de gewerkte uren niet per institutionele sector (S11, S12, S13...) verstrekt, gebruiken we (S1-OP) als proxy van (S1-S13).

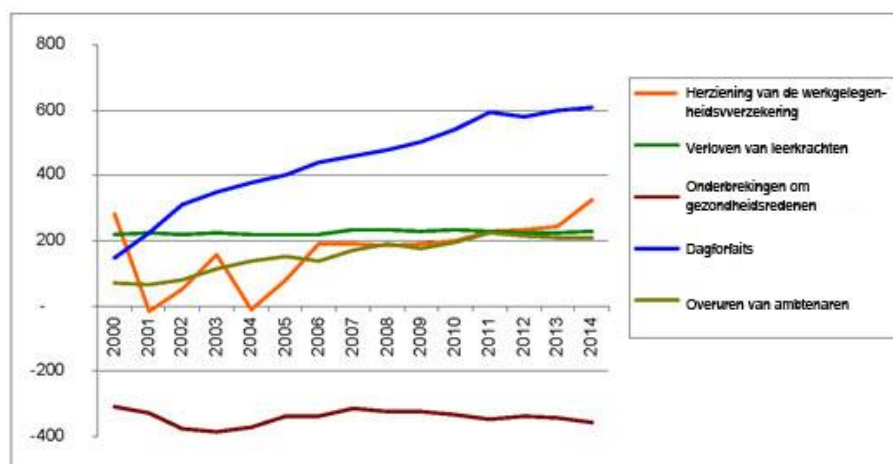
Bron: Nationale rekeningen

De aangebrachte wijzigingen zijn gepreciseerd in een methodologische nota die op de site van het INSEE werd gepubliceerd (2017).

² Zie volledige tabel in de bijlagen.

Een van de belangrijkste wijzigingen die werden aangebracht aan de reeks van de hoeveelheid door loontrekkers gewerkte uren is een betere meting van die uren in dagforfaits.

Grafiek 1-1: Ontwikkeling van de correctiebestanddelen tussen de reeks en de herziene reeks, in miljoenen uren (2000-2014), aangegeven loontrekkers*

*De grafiek heeft betrekking op alle loontrekkers van S1 en niet van S1-OP

Bron: INSEE

De dagforfaitovereenkomst is een arbeidsorganisatieregeling die is opgenomen in de Franse arbeidswetgeving. De arbeidsduur van de loontrekkers die werken met een dagforfaitovereenkomst wordt bepaald in jaarlijks gewerkte dagen en niet in wekelijks, maandelijks of jaarlijks gewerkte uren. De regeling was eerst voorbehouden voor kaderleden, maar is sedert 2015 ook van toepassing op loontrekkers « (vert.) van wie de arbeidsduur niet op voorhand kan worden bepaald en die beschikken over een reële autonomie wat de organisatie van hun tijdgebruik betreft » (Ministère du Travail, 2017).

Het jaarlijkse dagforfait werd ingevoerd door de wet-Aubry II van 19 januari 2000 over de modaliteiten (overuren, arbeidstijd van kaderleden, modulering, deeltijdarbeid, Smic) van de wet-Aubry I van 13 juni 1998, die de wettelijke wekelijkse arbeidsduur op 35 uur had vastgelegd voor de ondernemingen met meer dan 20 loontrekkers vanaf 1 januari 2000 en voor alle loontrekkers bij de overheid vanaf 1 januari 2002.

Vóór de herziening ging het INSEE uit van de hypothese dat de loontrekkers met een dagforfaitovereenkomst hetzelfde aantal uren per jaar werkten als de loontrekkers met een uurforfait. Voortaan maakt men een onderscheid tussen de twee categorieën van loontrekkers en worden enquêtes gebruikt om het gemiddelde van de jaarlijks gewerkte uren door de loontrekkers met een dagforfait te ramen.

Het aandeel van de loontrekkers met een dagforfaitovereenkomst steeg continu van 5,5% in 2001 tot bijna 13,5% in 2014. Het INSEE preciseert voorts dat het gemiddelde van de door die loontrekkers gewerkte uren stijgt met de tijd. De verandering van methodologie beïnvloedt de reeks van de hoeveelheid gewerkte uren door loontrekkers dus niet alleen qua niveau, maar ook qua ontwikkeling.

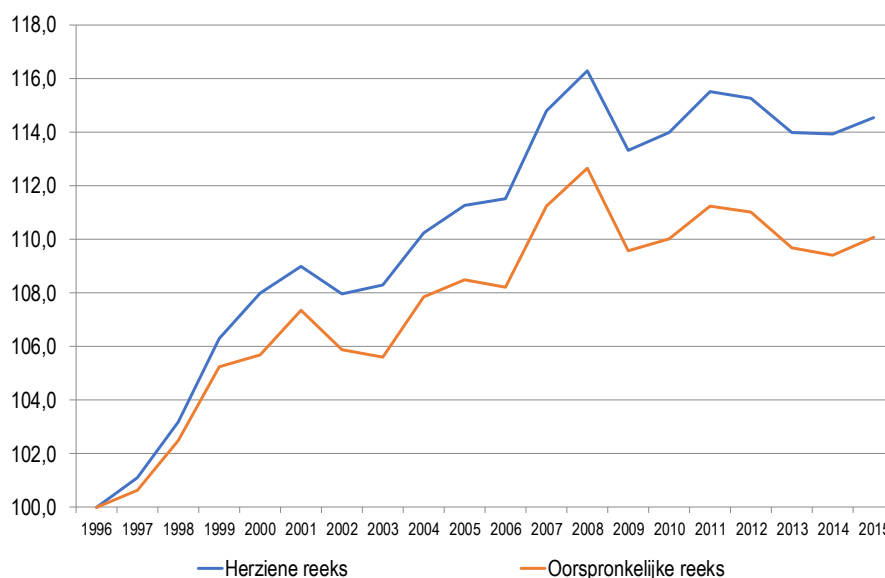
In de bovenstaande grafiek constateren we ook dat de overuren van de ambtenaren een effect hebben op de ontwikkeling van de reeks (voor de loontrekkers van S1). Het INSEE heeft de hypothese volgens welke de ambtenaren geen overuren doen, laten varen. De hypothese werd steeds problematischer, met name in de gezondheidssector. Het INSEE gaat er voortaan van uit dat de ambtenaren gemiddeld evenveel overuren presteren als de privaatrechtelijke loontrekkers.

We herinneren eraan dat het secretariaat de urenreeks van S1-OP gebruikt (vermits de uren niet beschikbaar zijn voor S13 in Frankrijk). Aangezien de gezondheidssector deel uitmaakt van S1-OP, heeft het meerekenen van de overuren van de ambtenaren uit de gezondheidssector een impact op de gebruikte reeks en dus op de reeks van de loonkostenhandicap.

De nota preciseert dat de overige methodologische verbeteringen die aan de reeks van de hoeveelheid gewerkte uren werden aangebracht (afstemming op de nieuwe werkgelegenheidsreeks³, werk van leerkrachten tijdens de vakanties, niet-gewerkte uren wegens ziekte of ouderschapsverlof enz.) vooral het niveau en niet de ontwikkeling van de reeks beïnvloeden. Deze overige wijzigingen hebben dus weinig impact op de loonkostenhandicap.

Als we de ontwikkeling van de reeks die in het VWC 2016 werd gebruikt vergelijken met de ontwikkeling van de reeks in het VWC 2017, zien we dat het verschil groter begint te worden tussen 1999 en 2000 (het jaar waarin de dagforfaitmaatregel werd ingevoerd) en nadien nog toeneemt.

Grafiek 1-2: Ontwikkeling van het aantal jaarlijks gewerkte uren door de loontrekkers uit S1-OP, index 1996=100

Bron: INSEE

1.1.2 De voorspellingsfout in 2016

Zoals Tabel 1-4 **Fout! Verwijzingsbron niet gevonden.** illustreert, werd de stijging van de ULK gemiddeld voor de drie referentielanden onderschat in het VWC 2016. Om de loonkostenhandicap te voorspellen, baseerde het VWC 2016 zich immers op een stijging van de ULK in de privésector met 1,7% gemiddeld in de referentielanden. Volgens de nationale rekeningen bedroeg die stijging evenwel 2,1%. De voorspellingsfout was het grootst voor Nederland en Duitsland, in tegengestelde richtingen. Gelet op de weging van de landen in de bepaling van het gemiddelde, was de stijging gemiddeld groter dan verwacht, wat ertoe heeft bijgedragen dat de loonkostenhandicap meer daalde (met 0,4 procentpunt) dan was voorzien.

³ De belangrijkste twee wijzigingen waren de opnemings van het personeel van de secundaire vestigingen van de lokale overheden (établissements annexes des collectivités locales) in S13 en een betere raming van de werkgelegenheid in de openbare ziekenhuizen (die daarvoor systematisch was ondergewaardeerd).

Tabel 1-4: Voorspellingsfout voor de buurlanden

	2016		
	Voersp TV 2016	Realisatie	Voorspellingsfout
Duitsland	2,2%	2,9%	-0,7%
Nederland	1,5%	0,5%	0,9%
Frankrijk	1,2%	1,4%	-0,2%
Gem-3	1,7%	2,1%	-0,4%

In tegenstelling tot voor de buurlanden werd de groei van de ULK in de privésector in België voor 2016 overschat in het VWC 2016. Met inaanmerkingneming van de effecten van de taxshift bedroeg hij volgens de nationale rekeningen -0,8%, terwijl werd uitgegaan van een daling van slechts 0,4%. Ook dit heeft bijgedragen tot een grotere terugdringing (met 0,4 procentpunt) van de loonkostenhandicap dan was verwacht.

Dit komt hoofdzakelijk doordat de daling van de werkgeverslasten een groter neerwaarts effect op de ULK heeft gehad dan waarop was gerekend, maar ook door een zwakkere loondrift dan was voorzien. Ten slotte zijn de cao-verhogingen blijkbaar zo goed als onbestaande geweest.

Tabel 1-5: Voorspellingsfout voor België

	2015	2016		
	Realisatie	Voersp TV 2016	Realisatie	Voorspellingsfout
Groei ULK rekening houdend met de taxshift	0,2%	-0,4%	-0,8%	0,4%
Bruto-uurlonen	0,2%	1,0%	0,7%	0,3%
Indexering	0,1%	0,6%	0,6%	0,0%
Cao-verhogingen (1)	0,0%	0,1%	0,0%	0,1%
Wage drift (2)	0,1%	0,4%	0,1%	0,2%
Effect werkgeversbijdragen (3)	-0,1%	-1,3%	-1,5%	0,2%
Groei ULK zonder rekening te houden met de taxshift		0,3%	-0,1%	0,4%
Neutralisatie taxshift (% van de totale loonmassa)		0,6%	0,8%	-0,1%

(1) In paritaire comités vastgelegde loonsverhogingen (2) Verhogingen en premies die de ondernemingen toekennen bovenop de sectorale en interprofessionele cao's, loondrift die resulteert uit wijzigingen in de werkgelegenheidsstructuur en metingsfouten (3) Bijdrage aan de verandering van de loonkosten als gevolg van de wijzigingen van de impliciete bijdragevoeten

Bronnen: NBB en nationale rekeningen

Tabel 1-6: Totale voorspellingsfout in 2016

	2016
a Voorspellingsfout Gem-3	-0,4%
b Voorspellingsfout België	0,4%
c=a-b TOTALE Voorspellingsfout	-0,8%

Noot: De voorspellingsfout is gedefinieerd als het verschil tussen de voorspelling en de realisatie. De loonkostenhandicap verkleint sneller dan verwacht als de voorspellingsfout gemiddeld voor de drie referentielanden negatief is en voor België positief is. De totale voorspellingsfout wordt dus verkregen door de voorspellingsfout voor België af te trekken van de voorspellingsfout gemiddeld voor de drie referentielanden. Als dat resultaat negatief is, betekent dit dat de loonkostenhandicap sneller verkleint dan was voorspeld.

Uiteindelijk impliceert de totale voorspellingsfout⁴ ⁵ dat de loonkostenhandicap in 2016 0,8 procentpunt kleiner was dan wat in het VWC 2016 was voorspeld (cf. Tabel 1-2). Dit effect compenseert gedeeltelijk het effect van de reeksherzelingen (kader 1), die de handicap met 1,4 procentpunt hebben vergroot.

1.1.3 Wegwerking van de effecten van de taxshift in België in 2016

De loonkostenhandicap in 2016 werd berekend zonder rekening te houden met de effecten van de verlagingen van de sociale werkgeversbijdragen in het kader van de taxshift 2016-2020. De wet van 1996 preciseert immers in artikel 5: "...houdt het secretariaat op het moment van die berekening geen rekening met de verminderingen van socialezekerheidsbijdragen van de taxshift 2016-2020, met inbegrip van de verschuiving van de 1 % vermindering van de bedrijfsvoorheffing naar een sociale werkgeversbijdragevermindering, maar wel met het effect van de verminderingen van de werkgeversbijdragen ten gevolge van het competitiviteitspact van 2016, met uitzondering van de loonsubsidie voor ploegen- en nachtarbeid uit het competitiviteitspact".

De RSZ heeft daartoe een raming van de kostprijs van de taxshift in de privésector gemaakt in termen van minder geïnde sociale werkgeversbijdragen voor 2016. Deze kostprijs bedraagt 1176,3 miljoen euro. Het gaat om de geraamde kostprijs voor 2016 van de taxshift 2016-2020 waarop de maatregelen uit het competitiviteitspact van 2016 in mindering zijn gebracht. Door dat bedrag toe te voegen aan de loonmassa D1 die wordt gepubliceerd in de nationale rekeningen, kan de ontwikkeling van de uurloonkosten in 2016 zonder rekening te houden met de effecten van de taxshift overeenkomstig de wet worden herberekend.

Tabel 1-7: Wegwerking van de effecten van de taxshift uit de loonmassa D1 van de privésector in 2016

D1 (miljoenen euro's)	Bron	2015	2016
D1 met taxshift	NR	155372	156537
waaronder D11		114848	117500
waaronder D12		40524	39037
Kosten taxshift	RSZ		1176,3
D1 zonder taxshift	NR/RSZ	155372	157713
Groei D1	Bron	2015	2016
Met taxshift	NR	0,9%	0,7%
Zonder taxshift	NR/RSZ	0,9%	1,5%
Groei ULK	Bron	2015	2016
Met taxshift	NR	0,2%	-0,8%
Zonder taxshift	NR/RSZ	0,2%	-0,1%

D11 Brutolonen en D12 Sociale bijdragen tenlaste van de werkgevers

⁴ Het gaat dus om het verschil tussen de voorspellingsfout m.b.t. de ontwikkeling van de uurloonkosten (ULK) gemiddeld in de buurlanden en de voorspellingsfout m.b.t. de ontwikkeling van de ULK in België.

⁵ Deze totale voorspellingsfout, die men "reëel" zou kunnen noemen, verschilt van de voorspellingsfout in de betekenis van de wet. Deze laatste is het verschil tussen de voorspellingsfout m.b.t. de ontwikkeling van de uurloonkosten (ULK) gemiddeld in de buurlanden en de voorspellingsfout m.b.t. de indexering in België. De voorspellingsfout in de betekenis van de wet wordt gebruikt voor de berekening van de correctieterm in het kader van de berekening van de maximaal beschikbare marge tijdens de IPA-jaren.

Het blijkt evenwel dat de brutoloonmassa die de RSZ voor die raming heeft gebruikt niet helemaal hetzelfde veld bestrijkt (verschil in begrip openbare sector) en niet helemaal dezelfde elementen bevat (maaltijdcheques, niet-recurrente verloningen, ontslagvergoedingen enz.) als het aggregaat D11 "Brutolonen" van de nationale boekhouding. Bovendien voert het INR een bewerking uit op de reeksen werkgeversbijdragen die het van de RSZ krijgt.

Bijgevolg werd een werkgroep met vertegenwoordigers van het INR, de NBB, het FPB, de RSZ en het secretariaat van de CRB opgericht om de methodologie voor het wegwerken van de effecten van de taxshift uit het aggregaat D1 van de nationale boekhouding te verbeteren.

1.2 Vooruitzichten m.b.t. de ontwikkeling van de uurloonkosten in de referentielanden in 2017 en 2018

1.2.1 Voorstelling van de bronnen van de vooruitzichten

Nationale vooruitzichten

Voor Duitsland worden de vooruitzichten m.b.t. de ontwikkeling van de beloning van werknemers, van de loonarbeid en van de gemiddelde arbeidsduur per werknemer gepubliceerd in de Joint Economic Forecast. Op basis van het vooruitzicht van deze drie variabelen kan het vooruitzicht van de uurloonkosten worden berekend. Opgemerkt moet worden dat het, op basis van de in de cao's verzamelde informatie, redelijk is in het vooruitzicht voor Duitsland de totale economie als een goede benadering van de privésector te beschouwen (zie punt 3.1 [Duitsland](#)).

De nationale vooruitzichten voor Frankrijk (DG Trésor, Projet de Loi de Finances pour 2018) verstrekken enkel vooruitzichten van de kosten per persoon of per voltijdequivalent (vte), maar geen vooruitzicht van de gemiddelde arbeidsduur. Deze vooruitzichten steunen op een model. Dat betekent dat eerst coëfficiënten worden geraamd door van kosten per persoon (of per vte) een regressie toe te passen op een aantal verklarende variabelen (werkloosheidsgraad, productiviteit...). Vervolgens worden die coëfficiënten toegepast op de vooruitzichten van die verklarende variabelen teneinde een vooruitzicht van de kosten per persoon (of per vte) te verkrijgen. De waarde van de coëfficiënten wordt dus ten dele bepaald door de ontwikkeling van de onderliggende arbeidsduur tijdens de ramingsperiode. Om een vooruitzicht van de uurloonkosten te verkrijgen, moet de ontwikkeling van de loonkosten per persoon of per voltijdequivalent dus worden gecorrigeerd voor de arbeidsduurtendens (per persoon of per vte) tijdens de ramingsperiode.

In het geval van Frankrijk is de reeks die door het model wordt gebruikt om de gezamenlijke vooruitzichten te realiseren een werkgelegenheidsreeks in voltijdequivalenten, die wordt gecorrigeerd voor de economische beleidsmaatregelen (zoals de invoering van de 35-urenweek, de bijdrageverlagingen...). Het loonkostenvooruitzicht dat voortvloeit uit het nationale vooruitzicht kan dus worden beschouwd als een vooruitzicht van de uurloonkosten.

Voor Nederland publiceert het Centraal Planbureau voortaan vooruitzichten m.b.t. de ontwikkeling van de uurloonkosten.

OESO

De OESO publiceert een vooruitzicht van de loonkosten per persoon (variabele "compensation rate"). Het vooruitzicht van de gemiddelde arbeidsduur (variabele "hours worked per employee") wordt niet meer gepubliceerd. Uit de informatie van de verschillende desks van de OESO blijkt evenwel dat elke desk zijn

eigen methodologie heeft die verandert in de tijd. Zo worden de kosten per persoon, voor de vooruitzichten van sommige landen, geraamd op basis van de hypothese dat de gemiddelde arbeidsduur constant blijft. In andere gevallen worden ze geraamd in samenhang met de gemiddelde arbeidsduur.

Zo hebben de desks Duitsland en Nederland ons bevestigd dat hun vooruitzichten van de kosten per persoon gelijkwaardig zijn aan vooruitzichten van de kosten per uur.

In 2015 had de desk Frankrijk gepreciseerd dat het vooruitzicht van de kosten per persoon moest worden gecorrigeerd voor de ontwikkeling van de gemiddelde arbeidsduur om voor Frankrijk een vooruitzicht van de kosten per uur te verkrijgen. Die variabele wordt evenwel niet meer gepubliceerd en de desk Frankrijk heeft tot op heden niet geantwoord op onze vragen of hij uitgaat van de hypothese dat de arbeidsduur constant blijft tijdens de voorspellingsperiode. Aangezien de Banque de France en de EC evenwel vooruitlopen op een nagenoeg ongewijzigde gemiddelde arbeidsduur tijdens de ramingsperiode, beschouwen we dat vooruitzicht als een vooruitzicht m.b.t. de kosten per uur.

EC

De Europese Commissie verstrekt vooruitzichten van de variabele “compensation rate”, die ze voorstelt als kosten per persoon. Het vooruitzicht van de variabele “compensation rate” komt evenwel tot stand op basis van diverse gegevens die afkomstig zijn van collectieve arbeidsovereenkomsten, van vooruitzichten van nationale instituten, van de context waarin de loonvorming verloopt (norm, Smic). Bovendien is die variabele een vooruitzicht van de uurlonen wat België betreft, van de lonen per vte wat Frankrijk en Nederland betreft en van de maandlonen wat Duitsland betreft (want de gebruikte bronnen zijn uitgedrukt in uren, per vte of per maand).

Voorts maakt de EC bepaalde hypothesen over de arbeidsduur:

- Wat de vooruitzichten voor Duitsland betreft, blijkt dat het vooruitzicht betrekking heeft op een maandloon dat gebaseerd is op de collectieve overeenkomsten, en dat dus een goede benadering van een uurloon vormt.
- Voor Nederland en Frankrijk is het vooruitzicht van de EC m.b.t. de “compensation rate” in realiteit een vooruitzicht van de loonkosten per voltijdequivalent. Bovendien gaat de EC uit van de hypothese dat de arbeidsduur van een voltijdequivalent constant is in het vooruitzicht voor Frankrijk en Nederland. Deze vooruitzichten kunnen dus worden beschouwd als vooruitzichten van de uurloonkosten.

Vooruitzichten van de nationale banken in het kader van de macro-economische projecties van het Eurosysteem

Geen enkele nationale bank publiceert vooruitzichten m.b.t. de ontwikkeling van de gemiddelde arbeidsduur van de werknemers.

De Bundesbank publiceert vooruitzichten van de loonkosten per persoon. Ze worden gevormd op basis van de vooruitzichten van de kosten per uur en van de gemiddelde arbeidsduur. De cijfers m.b.t. de vooruitzichten van de kosten per uur worden niet gepubliceerd, maar ze werden ons door de Bundesbank verstrekt.

De Banque de France publiceert vooruitzichten m.b.t. de loonkosten per eenheid en de productiviteit; op basis van die twee variabelen kunnen bijgevolg loonkosten per capita worden herberekend. Aangezien het model voor de vooruitzichten van de Banque de France een ongewijzigde arbeidsduur tijdens de ramingsperiode bevat, is het vooruitzicht per persoon identiek aan een vooruitzicht per uur.

De Nederlandsche Bank (DNB) publiceert vooruitzichten van de loonkosten per voltijdequivalent. Ze heeft ons bevestigd dat de hypothese van een constante gemiddelde arbeidsduur tijdens de ramingsperiode een redelijke hypothese is. We kunnen die vooruitzichten dus beschouwen als vooruitzichten van de kosten per uur.

1.2.2 Vooruitzichten

Tabel 1-8: Vooruitzichten m.b.t. de ontwikkeling van de loonkosten per persoon voor de economie in haar geheel

	2017				2018			
	Nationale vooruitzichten	EC	OESO	Nationale banken	Nationale vooruitzichten	EC	OESO	Nationale banken
Duitsland	2,4%	2,4%	2,4%	2,6%	2,8%	2,7%	2,7%	2,7%
Nederland	1,8%	1,7%	1,6%	nb	2,9%	2,7%	2,8%	nb
Frankrijk	2,0%	1,7%	1,8%	nb	2,3%	2,0%	1,9%	nb

Nb: gegevens niet beschikbaar. In dat geval krijgt het secretariaat van de CRB de stijgingspercentages van de uurloonkosten van de privésector rechtstreeks.

Tabel 1-9: Vooruitzichten m.b.t. de ontwikkeling van de uurloonkosten voor de economie in haar geheel

	2017				2018			
	Nationale vooruitzichten	EC	OESO	Nationale banken	Nationale vooruitzichten	EC	OESO	Nationale banken
Duitsland	2,7%	2,4%	2,4%	2,2%	2,8%	2,7%	2,7%	2,5%
Nederland	1,8%	1,7%	1,6%	nb	2,9%	2,7%	2,8%	nb
Frankrijk	2,0%	1,7%	1,8%	nb	2,3%	2,0%	1,9%	nb

Nb: gegevens niet beschikbaar. In dat geval krijgt het secretariaat van de CRB de stijgingspercentages van de uurloonkosten van de privésector rechtstreeks.

Tabel 1-10: Vooruitzichten m.b.t. de ontwikkeling van de uurloonkosten in de privésector

	2017				2018			
	Nationale vooruitzichten	EC	OESO	Nationale banken	Nationale vooruitzichten	EC	OESO	Nationale banken
Duitsland	2,7%	2,4%	2,4%	2,2%	2,8%	2,7%	2,7%	2,5%
Duitsland VWC 2016	2,7%	2,6%	2,8%	2,4%	2,6%	2,4%	3,1%	2,7%
Nederland	1,6%	1,5%	1,3%	1,3%	2,9%	2,7%	2,8%	2,2%
Nederland VWC 2016	2,0%	2,2%	2,3%	nb	2,2%	2,2%	2,5%	nb
Frankrijk	2,0%	1,7%	1,8%	1,9%	2,3%	1,9%	1,8%	1,9%
Frankrijk VWC 2016	1,8%	1,4%	0,9%	1,5%	nb	1,9%	1,6%	2,0%
Gem-3	2,3%	2,0%	2,0%	2,0%	2,6%	2,4%	2,4%	2,3%
Gem-3 VWC 2016	2,3%	2,1%	2,1%	nb	nb	2,2%	2,5%	nb

Nb: gegevens niet beschikbaar

1.3 Vooruitzichten m.b.t. de ontwikkeling van de uurloonkosten in België in 2017 en 2018 zonder rekening te houden met de effecten van de taxshift

Hiervoor werden de macro-economische vooruitzichten van de NBB van december 2017 en die van het FPB van september 2017 gebruikt.

Tabel 1-11: Vooruitzichten m.b.t. de ontwikkeling van de ULK in de privésector in België - NBB (december 2017)

	2017r	2018r	2017-2018r
Groei van de uurloonkosten	1,7%	2,1%	3,8%
Bruto-uurlonen	2,0%	2,6%	4,7%
Indexering	1,6%	1,6%	3,2%
Cao-verhogingen (1)	0,3%	0,8%	1,1%
Wagedrift (2)	0,1%	0,2%	0,3%
Effect van de werkgeversbijdragen (3)	-0,3%	-0,5%	-0,8%

(1) In paritaire comités vastgelegde loonsverhogingen (2) Verhogingen en premies die de ondernemingen toekennen bovenop de interprofessionele en sectorale cao's, loondrift die resulteert uit wijzigingen in de werkgelegenheidsstructuur en metingsfouten (3) Bijdrage aan de verandering van de loonkosten als gevolg van de wijzigingen van de impliciete bijdragevoeten.

Tabel 1-12: Vooruitzichten m.b.t. de ontwikkeling van de ULK in de privésector in België - FPB (september 2017)

	2017r	2018r	2017-2018r
Groei van de uurloonkosten	1,3%	1,9%	3,2%
Bruto-uurlonen	1,8%	2,2%	4,0%
Indexering	1,4%	1,5%	2,9%
Cao-verhogingen (1)	0,4%	0,7%	1,1%
Wagedrift (2)	0,0%	0,0%	0,0%
Effect van de werkgeversbijdragen (3)	-0,5%	-0,3%	-0,8%

Beide vooruitzichten verschillen vooral op het vlak van de wagedrift (de NBB verwacht er een van 0,3% over de twee jaar, terwijl het FPB er geen voorspelt) en van de indexering (3,2% voor de NBB en 2,9% voor het FPB voor de twee jaar samen). Het verschil in indexeringsvoorzicht tussen beide instellingen kan worden verklaard door verschillen m.b.t. de verwachte ontwikkeling van de prijs voor een vat olie⁶ omdat beide instellingen hun vooruitzichten op verschillende data hebben gepubliceerd (september 2017 voor het FPB en december 2017 voor de NBB).

De NBB en het FPB hebben allebei een raming gemaakt van de kosten van de taxshift in de privésector (in termen van minder geïnde sociale werkgeversbijdragen) voor 2017 en 2018. Deze ramingen zijn coherent met hun vooruitzichten inzake loonsverhogingen en ontwikkeling van de werkgelegenheid. De ramingen komen hier overeen met de totale kosten inzake minder geïnde werkgeversbijdragen.

⁶ Zie hoofdstuk 2 over de [conjunctuur](#).

Krachtens het bovengenoemde artikel 5 van de wet moet het secretariaat op het ogenblik van de berekening van de loonkostenhandicap rekening houden met het effect van de verminderingen van de werkgeversbijdragen ten gevolge van het competitiviteitspact van 2016. We herinneren eraan dat dit pact nooit werd toegepast en dat de middelen die ervoor werden uitgetrokken, werden bestemd voor de financiering van de taxshift 2016-2020.

De ramingen van de NBB en het FPB maken evenwel geen onderscheid tussen de kosten van het competitiviteitspact van 2016 en de kosten van de taxshift 2016-2020 na aftrek van de maatregelen van dat pact. Om de kosten van de taxshift na aftrek van de maatregelen van het competitiviteitspact van 2016 te berekenen, heeft het secretariaat derhalve besloten het oorspronkelijke budget voor de financiering van het pact in mindering te brengen op de ramingen van de totale kosten van de taxshift. Het deel van de kosten van de taxshift dat wordt gefinancierd met het budget dat aanvankelijk werd uitgetrokken voor het competitiviteitspact van 2016 wordt m.a.w. niet afgetrokken van de loonmassa. De al genoemde werkgroep met vertegenwoordigers van het INR, de NBB, het FPB, de RSZ en het secretariaat van de CRB die ermee werd belast een methodologie te definiëren voor het wegwerken van de effecten van de taxshift uit de loonmassa D1 zal ook moeten nadenken over de manier waarop de bedragen van het oorspronkelijke budget voor de financiering van het competitiviteitspact moeten worden aangepast aan de ontwikkeling van de loonmassa.

Door deze bedragen toe te voegen aan de niveaus van de loonmassa D1 van de privésector voor 2017 en 2018 die voortvloeien uit de macro-economische vooruitzichten van de NBB en het FPB, worden ten slotte vooruitzichten m.b.t. de ontwikkeling van de uurloonkosten verkregen die geen rekening houden met de effecten van de taxshift voor 2017 en 2018. De methode voor het opstellen van een vooruitzicht dat geen rekening houdt met de effecten van de taxshift voor 2017 en 2018 stemt dus overeen met die welke werd gebruikt voor de berekening van de ontwikkeling van de ULK in 2016 die de effecten van de taxshift niet in aanmerking neemt.

Tabel 1-13: Wegwerking van de effecten van de taxshift uit de loonmassa D1 van de privésector in 2017 en 2018 - vooruitzichten NBB

D1 (miljoenen euro's)	Bronnen	2016	2017r	2018r
D1 rekening houdend met de taxshift	NR/NBB	156537	162074	167839
Kosten taxshift	NBB	1647	2350	3447
Competitiviteitspact	NBB	450	600	600
Kosten taxshift excl. competitiviteitspact	NBB	1197	1750	2847
D1 zonder rekening te houden met de taxshift	NR/NBB/secretariaat	157734	163824	170686

Groei D1	Bronnen	2016	2017r	2018r
Rekening houdend met de taxshift	NBB		3,5%	3,6%
Zonder rekening te houden met de taxshift	NBB/secretariaat		3,9%	4,2%

Groei ULK	Bronnen	2016	2017r	2018r
Rekening houdend met de taxshift	NBB		1,7%	2,1%
Zonder rekening te houden met de taxshift	NBB/secretariaat		2,0%	2,7%

Tabel 1-14: Wegwerking van de effecten van de taxshift uit de loonmassa D1 van de privésector in 2017 en 2018 - vooruitzichten FPB

D1 (miljoenen euro's)	Bronnen	2016	2017r	2018r
D1 rekening houdend met de taxshift	NR/FPB	156537	161390	166877
Kosten taxshift	FPB	1591	2150	3195
Competitiviteitspact	FPB	450	600	600
Kosten taxshift excl. competitiviteitspact	FPB	1141	1550	2595
D1 zonder rekening te houden met de taxshift	NR/FPB/secretariaat	157678	162939	169472

Groei D1	Bronnen	2016	2017r	2018r
Rekening houdend met de taxshift	FPB		3,1%	3,4%
Zonder rekening te houden met de taxshift	FPB/secretariaat		3,3%	4,0%

Groei ULK	Bronnen	2016	2017r	2018r
Rekening houdend met de taxshift	FPB		1,4%	2,0%
Zonder rekening te houden met de taxshift	FPB/secretariaat		1,6%	2,6%

Geheel van vooruitzichten voor 2017 en 2018

Tabel 1-15: Vooruitzichten m.b.t. de ontwikkeling van de uurloonkosten in de privésector (buurlanden en België)

	2017				2018			
	Nationale vooruitzichten	EC	OESO	Nationale banken	Nationale vooruitzichten	EC	OESO	Nationale banken
Duitsland	2,7%	2,4%	2,4%	2,2%	2,8%	2,7%	2,7%	2,5%
Nederland	1,6%	1,5%	1,3%	1,3%	2,9%	2,7%	2,8%	2,2%
Frankrijk	2,0%	1,7%	1,8%	1,9%	2,3%	1,9%	1,8%	1,9%
Gem-3	2,3%	2,0%	2,0%	2,0%	2,6%	2,4%	2,4%	2,3%
België met taxshift	1,4%			1,7%	2,0%			2,1%
België zonder taxshift	1,6%			2,0%	2,6%			2,7%

1.4 Voorspelling van de loonkostenhandicap in 2017 en 2018

De sociale partners hebben een akkoord gesloten over de definiëring van een methode voor de aggregatie van de vooruitzichten die noodzakelijk werd gemaakt door de wettelijke verplichting om voortaan een enkel cijfer voor de maximaal beschikbare marge tijdens de IPA-jaren te verstrekken. Hieronder volgt een korte samenvatting van de inhoud van dat akkoord.

Na de vooruitzichten die lacunes vertonen⁷ of die niet langer actueel zijn⁸ te hebben uitgesloten, voegt het secretariaat de resterende vooruitzichten samen per land volgens de methode van de centrale vooruitzichten. Deze methode neemt:

- als twee bronnen beschikbaar zijn, het rekenkundig gemiddelde van beide;

⁷ Zo verstrekke het Projet de Loi de Finance van 2016 in Frankrijk (dat in het kader van het Technisch verslag van 2016 werd gebruikt) een voorspelling van de ontwikkeling van de ULK voor 2017, maar niet voor 2018, waardoor deze bron onbruikbaar werd.

⁸ Er wordt bv. afstand gedaan van vooruitzichten die, wegens de publicatietiming, geen rekening houden met de recentste beslissingen die een effect kunnen hebben op de ontwikkeling van de ULK over een periode van een of twee jaar (loonstop, verhoging van het minimumloon enz.).

- als drie bronnen beschikbaar zijn, de mediaan van de drie (om de extremen te temperen);
- als vier bronnen beschikbaar zijn, het gemiddelde van de twee centrale bronnen (na uitsluiting van de laagste en de hoogste voorspelling).

Tijdens de andere jaren, waarin een voorspelling moet worden gemaakt voor t (2017) en t+1 (2018), wordt deze procedure afzonderlijk voor t en voor t+1 toegepast.

Tabel 1-16: Geaggregeerde vooruitzichten m.b.t. de ontwikkeling van de ULK in de privésector volgens de methode van de centrale vooruitzichten

	VWC 2017			VWC 2016
	2017r	2018r	2017-2018r	2017-2018r
Duitsland	2,4%	2,7%	5,1%	
Nederland	1,4%	2,7%	4,2%	
Frankrijk	1,8%	1,9%	3,8%	
Gem-3	2,1%	2,4%	4,5%	4,6%
België met taxshift	1,5%	2,0%	3,6%	
België zonder taxshift	1,8%	2,7%	4,5%	
België indexering	1,5%	1,6%	3,1%	2,9%
België wagedrift	0,1%	0,1%	0,2%	

	2017	2018
Duitsland	Voorspellingsgegevens: 4 Gemiddelde 2 centrale	Voorspellingsgegevens: 4 Gemiddelde 2 centrale
Nederland	Voorspellingsgegevens: 4 Gemiddelde 2 centrale	Voorspellingsgegevens: 4 Gemiddelde 2 centrale
Frankrijk	Voorspellingsgegevens: 4 Gemiddelde 2 centrale	Voorspellingsgegevens: 4 Gemiddelde 2 centrale
België rekening houdend met de taxshift	Voorspellingsgegevens: 2 Gemiddelde	Voorspellingsgegevens: 2 Gemiddelde
België zonder rekening te houden met de taxshift	Voorspellingsgegevens: 2 Gemiddelde	Voorspellingsgegevens: 2 Gemiddelde

In Tabel 1-16 zien we dat het centrale vooruitzicht voor 2017-2018 gemiddeld voor de buurlanden bijna hetzelfde is als het vooruitzicht dat in het VWC 2016 voor de berekening van de maximaal beschikbare marge werd gebruikt. De voorspelde indexering in België, van haar kant, ligt zeer weinig hoger dan het vooruitzicht dat in het VWC 2016 werd gebruikt.

Tabel 1-17: Voorspelling van de loonkostenhandicap ZONDER REKENING TE HOUDEN met de effecten van de taxshift in 2017 en 2018

	2016	2017r	2018r
België / Duitsland	105,4	104,8	104,8
België / Nederland	92,5	92,9	92,8
België / Frankrijk	97,1	97,0	97,8
België / Gem-3	100,6	100,3	100,6

1.5 Ontwikkeling van de loonkosten in België en in de referentielanden sinds 1996

Rekening houdend met alle verlagingen van de werkgeversbijdragen (en dus met de effecten van de taxshift) zou de gecumuleerde stijging van de loonkosten sinds 1996 1 procentpunt lager liggen in België dan in de referentielanden.

Tabel 1-18: Voorspelling van de loonkostenhandicap REKENING HOUDEND met de effecten van de taxshift in 2017 en 2018

	2016	2017r	2018r
België / Duitsland	104,6	103,8	103,1
België / Nederland	91,8	91,9	91,3
België / Frankrijk	96,3	96,0	96,2
België / Gem-3	99,8	99,3	99,0

Bibliografie

INSEE (2017), « Évolutions méthodologiques du compte d'heures travaillées », *Campagne 2017*, INSEE, 14 juni 2017.

MINISTÈRE DU TRAVAIL (2017), « Les conventions de forfait », dernière mise à jour le 7 décembre 2017, <http://travail-emploi.gouv.fr/droit-du-travail/temps-de-travail-et-conges/temps-de-travail/article/les-conventions-de-forfait#>.

2. Conjunctuur

In dit deel beschrijven we de macro-economische vooruitzichten van de verschillende instellingen die aan de basis liggen van hun loonvooruitzichten. We focussen daarbij op de factoren die de sterkste invloed hebben op de lonen: de groei van het bbp, de arbeidsproductiviteit, de consumptieprijzen en de werkloosheidsgraad. Een beter begrip van de scenario's die achter de loonvooruitzichten schuilgaan en van hoe deze verschillen per instelling moet helpen om de betrouwbaarheid van die vooruitzichten in te schatten. Hiertoe bekijken we ten slotte ook de belangrijkste risico's en onzekerheden t.o.v. de beschouwde groeiscenario's.

2.1 Onderscheid tussen groeiscenario's per instelling

Internationale context

Tabel 2-1: Hypothesen t.a.v. de olieprijs en de wisselkoers per instelling

		JEF	CPB	FPB	DG Trésor	Nationale banken*	Oeso	EC
Olieprijs (Brent, USD/vat)	2016	-	43,3	43,8	44	44,0	43,7	44,8
	2017	52	49,3	51,5	52	54,3	53,8	53,6
	2018	53	49,5	51,8	52	61,6	60,0	55,7
Wisselkoers USD/EUR	2016	-	1,11	1,11	1,11	1,11	1,11	1,11
	2017	1,13	1,11	1,14	1,13	1,13	1,13	1,13
	2018	1,20	1,14	1,22	1,18	1,17	1,16	1,18

De Nederlandsche Bank vertrekt van een olieprijs (Brent) van 45,1 USD per vat in 2016 en van 54,8 USD per vat in 2017; de Bundesbank veronderstelt een olieprijs van 54,9 USD per vat in 2017.

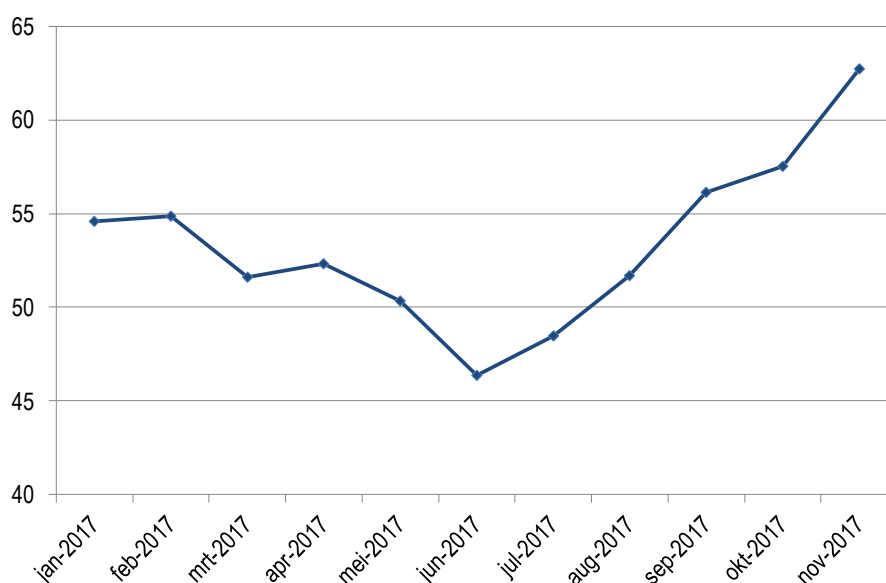
Bronnen: Federaal Planbureau (FPB, 07/09/2017), Joint Economic Forecast (JEF, 28/09/2017), DG Trésor (13/10/2017), Europese Commissie (EC, 09/11/2017), OESO (28/11/2017), Banque de France (BdF, 14/12/2017), De Nederlandsche Bank (DNB, 14/12/2017), Nationale Bank van België (NBB, 15/12/2017), Bundesbank (15/12/2017), Centraal Planbureau (CPB, 20/12/2017)

Tussen 2016 en 2017 zien al de instellingen een matige toename van de olieprijs, gaande van 7,7 USD extra per vat volgens het Federaal Planbureau (FPB) tot 10,5 USD extra volgens het Centraal Planbureau (CPB). Er duiken wel relatief grote verschillen op in de verwachtingen voor 2018. De Joint Economic Forecast (JEF), het Federaal Planbureau (FPB), DG Trésor en in mindere mate de EC veronderstellen dat jaar stabiele olieprijs, terwijl het CPB, de nationale banken en de OESO op een verdere toename van de olieprijs anticiperen. Dat die vier instellingen een vrij stabiele olieprijs verwachten in 2018 t.o.v. hun niveau in 2017 hangt hoogstwaarschijnlijk samen met de vroege afsluitdatum voor de technische veronderstellingen van deze instellingen, terwijl de olieprijs de jongste maanden gevoelig stegen⁹ (zie ook Grafiek 2-1). Van die instellingen heeft de EC de recentste afsluitingsdatum, nl. 23 oktober 2017, wat nog steeds één maand vroeger is dan de uiterste afsluitingsdatum van de OESO, het CPB en de nationale banken. We merken op dat deze laatste drie instellingen wel een minder forse stijging van de olieprijs verwachten in 2018 dan in 2017, zodat deze toch een zwakkere stimulans zou geven aan de inflatie in 2018 dan in 2017.

⁹ De afsluitingsdatum voor de technische veronderstellingen van het CPB was de week van 10 tot 14 juli. Tussen 14 juli en 23 november, de afsluitdatum voor de gebruikte informatie in de OESO-vooruitzichten, steeg de olieprijs (Brent, USD/vat) met 32,1%.

De verschillen tussen de wisselkoersvooruitzichten van elke instelling zijn minder uitgesproken.

Grafiek 2-1: Ontwikkeling van de olieprijs in 2017 (Brent, USD/vat)

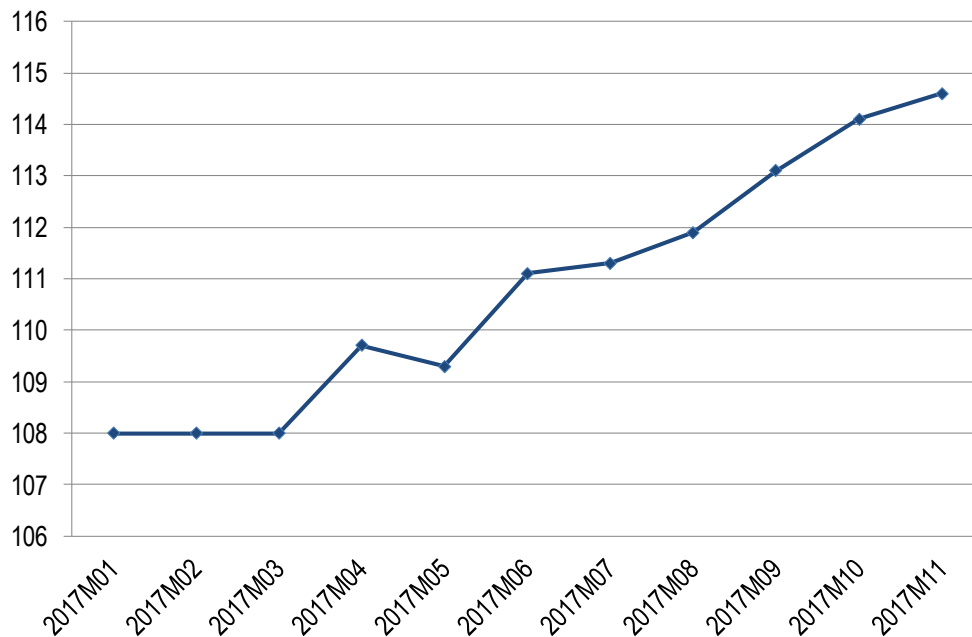
Bron: U.S. Energy Information Administration

Tabel 2-2: Vergelijking tussen de groeiscenario's voor de eurozone per instelling

	2016			2017			2018		
	Bbp volume, groei	Inflatie (GICP)	Werkloosheidsgraad	Bbp volume, groei	Inflatie (GICP)	Werkloosheidsgraad	Bbp volume, groei	Inflatie (GICP)	Werkloosheidsgraad
OESO	1,8%	0,2%	10,0%	2,4%	1,5%	9,1%	2,2%	1,5%	8,5%
EC	1,8%	0,2%	10,0%	2,2%	1,5%	9,1%	2,1%	1,4%	8,5%
JEF	1,8%	0,3%	10,0%	2,2%	1,5%	9,2%	2,0%	1,4%	8,6%
CPB	1,7%	0,2%	-	2,0%	1,4%	-	1,8%	1,2%	-
DG Trésor	1,8%	-	-	2,0%	-	-	1,8%	-	-
Nationale banken	1,8%	0,2%	10,0%	2,4%	1,5%	9,1%	2,3%	1,4%	8,4%

Bronnen: Joint Economic Forecast (JEF, 28/09/2017), DG Trésor (13/10/2017), Europese Commissie (EC, 09/11/2017), OESO (28/11/2017), Banque de France (BdF, 14/12/2017), De Nederlandsche Bank (DNB, 14/12/2017), Nationale Bank van België (NBB, 15/12/2017), Bundesbank (15/12/2017), Centraal Planbureau (CPB, 20/12/2017)

DG Trésor ziet de economie van de eurozone in 2017 minder sterk versnellen dan de andere instellingen, terwijl ze net als de andere instellingen een zeer lichte afkoeling verwacht in 2018. Opnieuw hangt dit vermoedelijk samen met de vroege publicatie van haar projecties, waardoor zij geen rekening kon houden met de gevoelige stijging van het ondernemers- en consumentenvertrouwen in de eurozone in september, oktober en november 2017.

Grafiek 2-2: Ontwikkeling economische sentimentenindicator eurozone in 2017

De economische sentimentenindicator is een samengestelde indicator van het ondernemersvertrouwen per sector en van het consumentenvertrouwen.

Bron: Eurostat

De vooruitzichten van de verschillende instellingen betreffende de ontwikkeling van de inflatie en van de werkloosheidsgraad binnen de eurozone stemmen sterk overeen. De inflatie zou versnellen met ruim 1 procentpunt in 2017 en zou in 2018 stabiel blijven of heel licht verzwakken. De werkloosheidsgraad zou dalen met bijna 1 procentpunt in 2017 en half zo snel in 2018.

Referentielanden

Teneinde de invloed van de voorspelde macro-economische context op de loonvooruitzichten van elke instelling beter te kunnen inschatten, bekijken we in Tabel 2-3 de belangrijkste macro-economische determinanten van de lonen per land en per instelling. Het betreft de groei van het bbp, van de consumptieprijzen en van de arbeidsproductiviteit alsmede de ontwikkeling van de werkloosheidsgraad¹⁰.

¹⁰ Het effect van de werkloosheidsgraad op de lonen is afhankelijk van zijn afstand tot de 'evenwichtswerkloosheid', i.e. het werkloosheidsniveau dat geen opwaartse of neerwaartse druk uitoefent op de loonontwikkeling. We veronderstellen dat de instellingen vergelijkbare inschattingen maken van de positie van elk land binnen de conjunctuurcyclus en dat zij dus per land een gelijke inschatting maken van de afstand tussen de feitelijke en de evenwichtswerkloosheid in 2017. Het effect van de werkloosheid op de lonen is dan afhankelijk van de mate waarin ze toe- of afneemt, en dus van de mate waarin ze naar het evenwichtsniveau toe evolueert.

Tabel 2-3: Indicatoren van de macro-economische context van de loonvooruitzichten

	2016				2017				2018			
	Nationale bronnen	OESO	EC	Nationale banken	Nationale bronnen	OESO	EC	Nationale banken	Nationale bronnen	OESO	EC	Nationale banken
Duitsland												
Bbp volume, groei	1,9%	1,9%	1,9%	1,9%	1,9%	2,5%	2,2%	2,6%	2,0%	2,3%	2,1%	2,5%
Werkloosheidsgraad	6,1%	4,2%	4,1%	6,1%	5,7%	3,7%	3,7%	5,7%	5,5%	3,5%	3,5%	5,3%
Inflatie (GICP)	0,5%	0,4%	0,4%	0,4%	1,7%	1,7%	1,7%	1,7%	1,7%	1,8%	1,5%	1,6%
arbeidsproductiviteit	0,9%	0,5%	0,6%	0,5%	0,8%	0,9%	0,7%	1,1%	0,9%	1,1%	1,0%	1,4%
Nederland												
Bbp volume, groei	2,2%	2,1%	2,2%	2,1%	3,3%	3,3%	3,2%	3,3%	2,5%	3,1%	2,7%	3,1%
Werkloosheidsgraad	6,0%	6,0%	6,0%	6,0%	4,9%	4,9%	4,8%	4,9%	4,3%	4,5%	4,0%	3,9%
Inflatie (GICP)	0,1%	0,1%	0,1%	0,1%	1,3%	1,3%	1,3%	1,3%	1,3%	1,7%	1,5%	1,4%
arbeidsproductiviteit	0,4%	1,1%	0,9%	-	1,5%	1,1%	1,1%	-	1,0%	1,5%	0,9%	-
Frankrijk												
Bbp volume, groei	1,1%	1,1%	1,2%	1,1%	1,7%	1,8%	1,6%	1,8%	1,7%	1,8%	1,7%	1,6%
Werkloosheidsgraad	-	10,1%	10,1%	10,1%	-	9,4%	9,5%	9,6%	-	9,2%	9,3%	9,6%
Inflatie (GICP)	0,2%	0,3%	0,3%	0,3%	1,0%	1,1%	1,1%	1,2%	1,1%	1,1%	1,2%	1,4%
arbeidsproductiviteit	0,3%	0,4%	0,7%	-0,2%	0,7%	0,7%	0,6%	0,2%	1,2%	0,8%	0,8%	1,0%

Berekening arbeidsproductiviteit OESO, EC, Bundesbank & DG Trésor: per werkende; JEF: per arbeidsuur; CPB: per arbeidsuur in de marktsector (bedrijven excl. zorg, delfstoffenwinning en vastgoedsector); BdF: per werkende in de marktsector.

Bronnen: Joint Economic Forecast (JEF, 28/09/2017), DG Trésor (13/10/2017), Europese Commissie (EC, 09/11/2017), OESO (28/11/2017), Banque de France (BdF, 14/12/2017), De Nederlandsche Bank (DNB, 14/12/2017), Bundesbank (15/12/2017), Centraal Planbureau (CPB, 20/12/2017)

De Joint Economic Forecast (JEF) voorziet in tegenstelling tot de andere instellingen geen versnelling van het Duitse bbp en van de arbeidsproductiviteit in 2017, gevolgd door een zwakkere toename in 2018. Hoogstwaarschijnlijk komt dit door de vroege publicatie van hun vooruitzichten, waardoor zij geen rekening konden houden met de sterke toename van het Duitse ondernemers- en consumentenvertrouwen in oktober 2017. Dit zou evenwel geen aanleiding geven tot een minder sterke daling van de werkloosheidsgraad. De Bundesbank heeft dan weer de meest optimistische vooruitzichten, gevolgd door de OESO. Dit lijkt samen te hangen met hun verwachting dat de Duitse economie sneller naar een hoogtepunt in haar conjunctuurcyclus klimt, daar ze een output gap verwachten van zo'n 2% in 2017 en 3% in 2018, terwijl deze volgens de EC en de JEF niet hoger zou zijn dan 0,5% in 2018¹¹. Dit stemt overeen met de pessimistischere vooruitzichten van de JEF en het kan tevens de minder dynamische inflatie volgens de EC in 2018 verklaren. Dit laatste wordt ook in de hand gewerkt door de lagere toename van de energieprijzen in hun vooruitzichten dan volgens de OESO en de Bundesbank.

Voor Nederland valt vooral op dat de EC een aanzienlijk lagere groei van het bbp verwacht in 2018 dan de andere drie instellingen. Dit lijkt in hoofdzaak te volgen uit een lagere verwachte bijdrage van de netto-export aan de bbp-groei (0,1 pp. volgens de EC tegenover 0,6 pp. volgens de OESO, 0,9 pp. volgens DNB en 1,0 pp. volgens het CPB). Volgens de OESO zou de inflatie eveneens sterker toenemen in 2018 dan volgens de andere instellingen. Aangezien zij tegelijkertijd een relatief sterke toename van de arbeidsproductiviteit verwacht, voorziet zij desondanks een kleinere daling van de werkloosheid in 2017 en in 2018 dan de andere instellingen. De sterkere groeiverwachting van DNB voor 2018 zou zich vooral vertalen in een meer uitgesproken daling van de werkloosheidsgraad.

¹¹ Het betreft de geschatte afwijking tussen het feitelijk en het potentieel bbp.

De vooruitzichten voor Frankrijk verschillen weinig per instelling. Opvallend is vooral de hogere toename van de arbeidsproductiviteit in de projecties van DG Trésor voor 2018. Deze instelling publiceert geen statistieken over de werkloosheidsgraad, maar er valt aan te nemen dat dit bij een gelijke bbp-groei betekent dat de werkloosheid minder daalt dan volgens de andere instellingen, zodat hun loonvoorzichten hier wellicht niet significant door beïnvloed worden. Een dergelijk patroon valt waar te nemen in de vooruitzichten van de Banque de France, die een stevig aantrekkende productiviteitsgroei verwacht in 2018, met daartegenover een kleinere daling van de werkloosheidsgraad dan volgens de OESO en de EC.

België

Zowel het FPB als de NBB verwachten een groei van het Belgische bbp met 1,7% in 2017 en 2018. Voor het FPB kent de Belgische economie hierdoor evenwel een sterkere versnelling dan volgens de NBB, aangezien het FPB het Belgische bbp in 2016 zag stijgen met 1,2%, tegenover 1,5% volgens de NBB. Dit komt doordat het FPB bij de publicatie van zijn vooruitzichten nog niet beschikte over de definitieve groeicijfers voor het vierde kwartaal. De sterkere groeiversnelling volgens het FPB heeft evenwel geen duidelijk effect op zijn prognoses betreffende de ontwikkeling van de werkloosheidsgraad, de inflatie of de arbeidsproductiviteit in 2017.

Daarnaast verwacht de NBB een even sterke stijging van de inflatie in 2017 als het FPB, maar deze zou minder afkoelen in 2018 volgens de NBB dan volgens het FPB. Dit hangt vermoedelijk samen met de ontwikkeling van de energieprijzen, in het bijzonder van de olieprijs, die volgens de NBB verder zouden stijgen in 2018, tegenover een stabilisering volgens het FPB (Tabel 2-1). Dit kan mogelijk worden verklaard door het feit dat de NBB, in tegenstelling tot het FPB, rekening kon houden met de sterke recente toename van de olieprijs (cf. Grafiek 2-1). Verder zien we geen grote verschillen tussen de beide scenario's.

Tabel 2-4: Jaarlijkse groei van het bbp in volume, werkloosheidsgraad en inflatie, ramingen (in %)

		FPB	NBB
Groei bbp	2016	1,2	1,5
	2017	1,7	1,7
	2018	1,7	1,7
Werkloosheidsgraad	2016	7,9	7,9
	2017	7,4	7,3
	2018	7,1	7,0
Inflatie volgens de nationale index (NCPI)	2016	2	2
	2017	2,1	2,1
	2018	1,2	1,5
Arbeids-productiviteit*	2016	-0,5	-0,6
	2017	0,3	0,3
	2018	0,7	0,5

* per gewerkt uur door loontrekkenden en zelfstandigen
Bronnen: FPB (07/09/2017) en NBB (15/12/2017)

2.2 Risico's en onzekerheden

In dit deel willen we een beter beeld verwerven van de kans dat de groeiscenario's van de verschillende instellingen afwijken van het hierboven geschetste referentiescenario. Daarvoor beschouwen we de onzekerheden die worden geformuleerd t.a.v. het groeiscenario voor de eurozone.

De kans dat de economische groei of de inflatie in de eurozone hoger zouden uitvallen dan voorzien in de referentiescenario's wordt ongeveer even hoog ingeschat als de kans dat ze lager zouden zijn (zie ook Grafiek 2-3 in de bijlage). Dat is een verbetering tegenover vorig jaar, toen de neerwaartse risico's leken te overheersen.

Er zijn vandaag wereldwijd geopolitieke spanningen (in Noord-Korea, Syrië, Oekraïne, Iran...) die bij een eventuele escalatie vanzelfsprekend de betrokken regio's zouden schaden, maar eveneens de rest van de wereld via indirecte effecten zoals hogere grondstoffenprijzen.

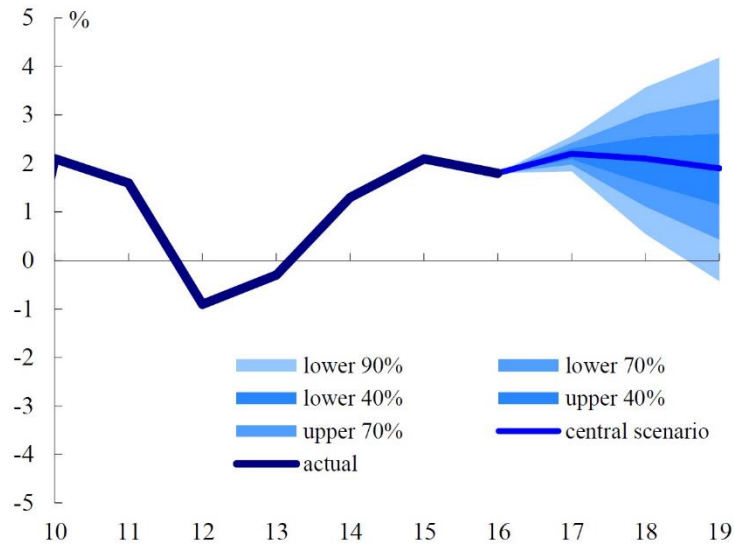
Daarnaast bestaat het gevaar op een grotere dan verwachte verstrakking van het monetair beleid in de VS, bv. ingevolge een versnelling van de groei of inflatie. Dit zou ook een impact hebben in de eurozone, met een negatief effect op de investeringen indien de beschikbare hoeveelheid kapitaal hier zou afnemen. De Europese financiële markten blijven ook kwetsbaar voor onverwachte financiële ontwikkelingen, zoals een stijging van de risicopremies, wegens de aanhoudende relatief hoge schuldgraad. Deze risico's worden vergroot door hoge hefboomratio's bij heel wat marktspelers en doordat sommige financiële instellingen nog steeds erg zwak zijn en een lage rendabiliteit hebben.

De onderhandelingen omtrent de Brexit zorgen voor aanhoudende onzekerheid, aangezien ze tot nog toe zeer moeizaam verlopen.

De kans dat de Europese groei hoger zou zijn dan verwacht, wordt in de eerste plaats gekoppeld aan mogelijke interne ontwikkelingen. Aldus zou het kunnen dat het verbeterde consumenten- en producentenvertrouwen een zelfversterkende cyclus in gang zet, waarbij consumenten hun aankopen opdrijven en bedrijven meer gaan investeren, wat het vertrouwen op zijn beurt verder zou opdrijven.

Bijlage

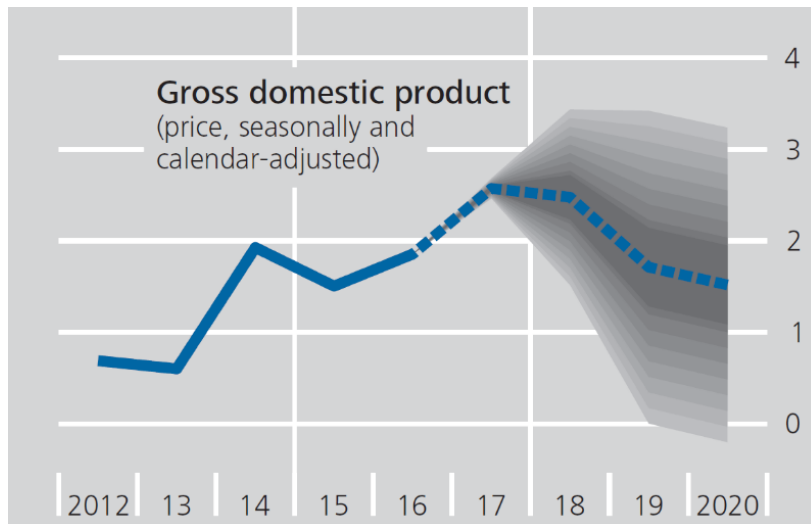
Grafiek 2-3: Betrouwbaarheidsinterval rond projectie bbp-groei eurozone van EC

Bron: EC (European Economic Forecast, Herfst 2016)

De vooruitzichten van de JEF achten het 68% waarschijnlijk dat de groei van het Duitse bbp in 2017 tussen 1,7% en 2,1% zal liggen. Voor 2018 ligt het 68%-betrouwbaarheidsinterval tussen 0,5% en 3,5% bbp-groei. De Bundesbank acht de kans dat het Duitse bbp of de inflatie hoger zullen zijn dan was voorzien in hun referentiescenario groter dan de kans dat ze lager zouden uitvallen.

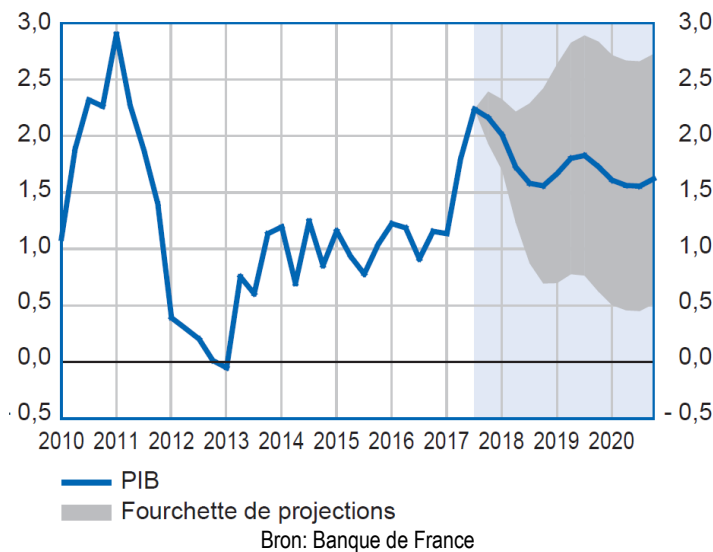
Grafiek 2-4: Onzekerheid omtrent de vooruitzichten van het Duitse bbp van de Bundesbank (jaarlijkse groei in %)

De onzekerheidsmarges zijn berekend op basis van de geobserveerde afwijkingen van de vooruitzichten.

Bron: Bundesbank

Grafiek 2-5: Onzekerheid omtrent de vooruitzichten van het Franse bbp van de BdF (voortschrijdende jaarlijkse groei in %)

Bibliografie

BANQUE DE FRANCE (BdF, 2017), « *Projections Macroéconomiques* » - Synthèse décembre 2017, december 2017, 14 blz.

CENTRAAL PLANBUREAU (CPB, 2017), “*Decemberraming 2017 - Economische Vooruitzichten 2018*”, CPB Policy Brief 2017/13, 13 blz.

DE NEDERLANDSCHE BANK (DNB, 2017), “*Economische Ontwikkelingen en Vooruitzichten*”, december 2017, nummer 14, 30 blz.

DEUTSCHE Bundesbank (2017), “*Outlook for the German economy – macroeconomic projections for 2018 and 2019 and an outlook for 2020*”, Deutsche Bundesbank Monthly Report December 2017, 20 blz.

DG TRÉSOR (2017), « *Rapport Économique, Social et Financier* », *Projet de loi de finances pour 2018*, 215 blz.

EUROPEAN COMMISSION (EC, 2017), “*European Economic Forecast - Autumn 2017*”, Institutional Paper 063, november 2017, 191 blz.

EUROPESE CENTRALE BANK (ECB, 2017), “*Door medewerkers van het Eurosysteem samengestelde macro-economische projecties voor het eurogebied*”, december 2017, 17 blz.

FEDERAAL PLANBUREAU (FPB, 2017), “*Economische vooruitzichten 2017-2018*”, *Economische Begroting*, september 2017, 37 blz.

JOINT ECONOMIC FORECAST (JEF, 2017), “*Joint Economic Forecast - Summary 2/17*”, 28 september 2017, 8 blz.

NATIONALE BANK VAN BELGIË (NBB, 2017), “*Economische projecties voor België*”, December 2017

OESO (2017), *Economic Outlook* n° 102, november 2017, 248 blz.

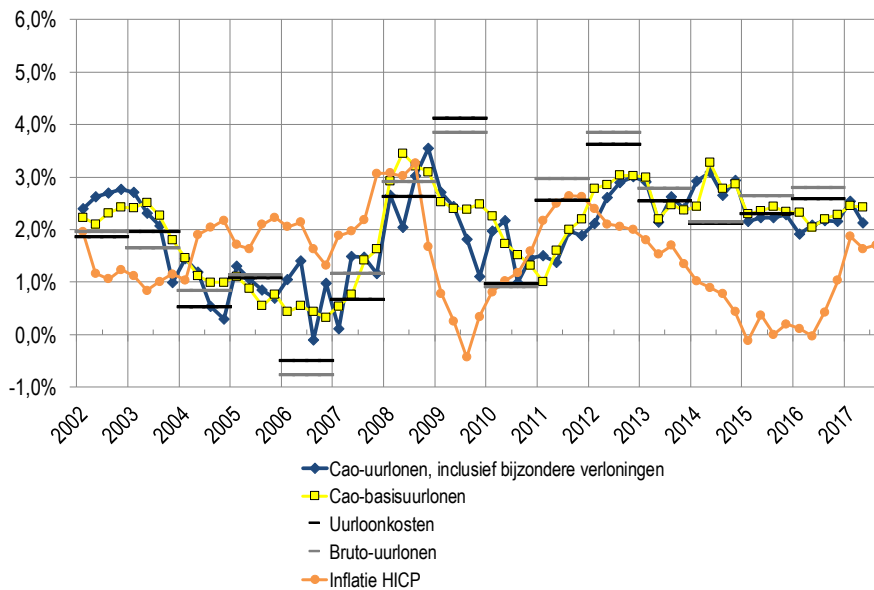
3. Recente ontwikkeling van de lonen en context van de loononderhandelingen in de referentielanden

3.1 Duitsland

In het begin van de jaren 2000 werd Duitsland als “de zieke man van Europa” gezien: de hereniging vertraagde immers de productiviteitswinsten en de groei, terwijl de inflatie en de toename van de loonkosten hoger waren dan in de andere geïndustrialiseerde landen, in de context van een stijgende werkloosheidsgraad. Aangezien het concurrentievermogen van de Duitse economie erop achteruitgegaan is, worden in de eerste helft van de jaren 2000 in tal van domeinen hervormingen doorgevoerd¹². In dat kader zien we een matiging van de loonontwikkeling van 2004 tot 2007 (Dustmann, Fitzenberg, Schönberg en Spitz-Oener, 2014). In die periode stijgen de cao-lonen en de brutolonen minder dan de inflatie, en dalen ze dus in reële termen (zie Grafiek 3-1 Die Duitse loonmatiging verklaart gedeeltelijk waarom de loonnorm, die een plafond voor de loonontwikkeling in België vastlegt, gedurende die periode zo laag was. Duitsland woog immers voor de helft door in de berekening van die norm.

Vanaf 2008 loopt de periode van sterke loonmatiging ten einde. Soms wordt nog wel een negatieve reële groei van de cao-lonen opgetekend (dat is bijvoorbeeld het geval in 2011), maar die is dan toe te schrijven aan de atypische ontwikkeling van de inflatie. Sinds 2012 en in de context van herhaalde aanbevelingen van de Europese Raad om de groei van de Duitse lonen de binnenlandse vraag te laten ondersteunen, zien we dat de nominale groei van de cao-lonen zich stabiliseert tussen 2% en 3%. De ontwikkeling hiervan in reële termen (+0,8% in 2013 en +2,3% in 2014 en 2015) is toe te schrijven aan de sterke daling van de inflatie vanaf 2012. Bovendien moet worden opgemerkt dat de dalende inflatie van 2012 tot 2016 niet lijkt uit te monden in een vertraagde groei van de nominale lonen (of in elk geval is de vertraging voor 2015 en 2016 veel minder uitgesproken dan de terugval van de inflatie), in tegenstelling tot wat zich voordeed in de hele periode die in de onderstaande grafiek bestudeerd wordt, waarin een daling (resp. stijging) van de inflatie met enige vertraging gevolgd werd door een vertraging (resp. versnelling) van de loonstijgingen. Bij wijze van vergelijking bedroeg de gemiddelde reële jaargroei van de cao-lonen 0,4% over de periode 2008-2012, tegenover 1,7% over de periode 2013-2016.

¹² Voor meer details over de inhoud van deze hervormingen verwijzen we naar de nota [CRB 2013-359](#).

Grafiek 3-1: Ontwikkeling van het uurloon in Duitsland, economie in haar geheel

Bronnen: Statistisches Bundesamt; OESO; Eurostat; berekeningen van het secretariaat

Noot: de gegevens over de cao-lonen, de uurloonkosten en de brutolonen hebben betrekking op de economie in haar geheel.

Uit Grafiek 3-1 blijkt dat de toename van de cao-lonen in 2016 (2,1%) iets lager ligt dan het jaar voordien (2,2%), maar in reële termen lager ligt (1,7% in 2016 tegenover 2,1% in 2015). De Duitse inflatie loopt sinds 2012 immers terug, maar begint vanaf het derde kwartaal van 2016 weer te stijgen.

Het is interessant om te onderstrepen dat de ontwikkeling van de cao-lonen min of meer in de lijn ligt van die van de uurloonkosten in 2015 en dat ze lager ligt dan die van de uurloonkosten in 2016 (in vergelijking met bijvoorbeeld 2014, toen de ontwikkeling van de cao-lonen die van de uurloonkosten duidelijk overtreft). Dat zou erop kunnen wijzen dat er minder gebruik gemaakt wordt van de afwijkingsclausules, en ook de invoering van het minimumloon kan een rol spelen¹³ (zie verder).

¹³ Terwijl de minimumlonen van de bedrijfstakken zich via cao-verhogingen aanpassen aan het minimumloon, heeft de invoering van het minimumloon immers ook een effect op de werknemers die niet onder een cao vallen maar voor wie het minimumloon van toepassing is. In hun geval verloopt de aanpassing van de lonen aan het minimumloon niet via de cao-lonen en stijgen de werkelijke lonen in dat geval sterker dan de cao-lonen. Het feit dat de loondrift positief is of nul bedraagt, vloeit dus niet alleen voort uit een lager gebruik van de afwijkingsclausules, maar kan op verschillende situaties wijzen (niet-gebruik van de afwijkingsclausules of gebruik van de afwijkingsclausules maar gecompenseerd door de invoering van het minimumloon).

Om een idee te hebben van de omvang van de stijgingen van de cao-lonen voor 2017 en 2018, moeten we de akkoorden bekijken die tijdens de eerste zes maanden van 2017 gesloten werden in de grote bedrijfstakken. In Duitsland wordt aan de resultaten van de loononderhandelingen immers richting gegeven door die zogenaamde "pilotakkoorden", die gesloten worden in sleutelsectoren en bedrijfstakken die de onderhandelingen voor alle sectoren en regio's samen sturen¹⁴.

In de meeste sectoren waarin collectieve onderhandelingen plaatsvinden en waarin de oude akkoorden ten einde liepen, werden in 2017 collectieve overeenkomsten met een looptijd van twee jaar gesloten, die bestaan uit loonsverhogingen in twee tijden. De baremaverhogingen liggen tussen 2% en 3% per jaar. Zo werd in de automobielenindustrie in Beieren tussen IG Metall en Gesamtmetall een pilotakkoord gesloten dat voorziet in een verhoging van 2,9% van juli 2017 tot oktober 2018 en van 2,9% van november tot mei 2019. In het Land Hesse sloot de overheidssector een overeenkomst die voorziet in een verhoging van 2% in 2017 en van 2,35% in 2018 (hetgeen gelijkaardig blijft aan wat voor 2016-2017 was voorzien: 4,75%¹⁵).

De cao-lonen zullen in 2017 dus allicht gemiddeld met 2,5% stijgen, wat nauw aanleunt bij het jaar voordien, toen ze met 2,4% toenamen. Deze raming berust op de pilotonderhandelingen van het eerste halfjaar van 2017 en op de overeenkomsten die tijdens de voorafgaande jaren werden gesloten en die voor dit jaar loonsverhogingen voorschreven.

Het ziet er dus naar uit dat de tendens die werd vastgesteld in de vorige technische verslagen, waarbij de akkoorden in nominale verhogingen voorzien die aanzienlijk hoger liggen dan de inflatie, aanhoudt. We zien immers dat de nominale stijging van de cao-lonen weliswaar relatief stabiel is sinds 2009 (tussen 1,7% en 2,9%), maar dat de reële stijging ervan toegenomen is van 0,5% in 2010 (-0,8% in 2011) tot 2,1% in 2014 en 2015 en tot 1,7% in 2016.

Opgemerkt moet worden dat 2015 het eerste jaar is dat er bij de loononderhandelingen rekening moet worden gehouden met een minimumloon van 8,50 euro bruto per uur¹⁶. Aangezien het inflatiepeil niet elk jaar wordt gecorrigeerd, wordt om de twee jaar over de verhoging van het minimumloon beslist door een onafhankelijke commissie. Aldus werd het in 2017 opgetrokken tot 8,84 euro bruto per uur¹⁷. De voorlopige uitzonderingen naar beneden toe waarin werd voorzien in het kader van de geleidelijke tenuitvoerlegging van de wet betreffende het minimumloon van 2014 (Mindestlohngesetz) lopen normaal op 1 januari 2017 ten einde. De niet-voorlopige vrijstellingen blijven bestaan: voor de jongeren van minder dan 18 jaar zonder beroepskwalificatie, de jongeren in een leertraject, de stagiairs tijdens hun studies en de oudere langdurig werklozen (tijdens de eerste zes maanden). Opgemerkt moet worden dat slechts 4% van de gezamenlijke werknemers die voornamelijk in de landbouw, de voedingssector, de detailhandel en de horeca werken, vaak in het kader van "mini-jobs", onder het minimumloon vallen, doordat de cao-lonen of de werkelijke lonen in de andere takken boven deze drempel liggen.

In mei 2017 deed de Europese Raad, net als sedert 2013, aan de Duitsland opnieuw de aanbeveling¹⁸ om de hoge belastingwig op de lage lonen terug te dringen, maar ook om de voorwaarden te creëren voor een sterkere groei van de reële lonen. De Raad beklemtoont immers dat de belastingwig op de lage

¹⁴ Voor meer informatie over het institutionele kader van de loonvorming verwijzen we naar de documentatienota [CCE 2016-1620](#) "Kenmerken van de loononderhandelingen in de referentielanden".

¹⁵ Zie Technisch verslag, [deel 1](#) van vorig jaar.

¹⁶ Zie artikel in de Nieuwbrief nr. 212: "[Het minimumloon in Duitsland](#)".

¹⁷ Zie Brigitte Lestrade (2017), *L'introduction du salaire minimum en Allemagne : un premier bilan*, Notes de l'Ifri: https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/ndc_136_lestrade_salaire_minimum_allempagne.pdf

¹⁸ De lidstaten moeten die aanbevelingen omzetten in de beslissingen die ze zullen nemen op het vlak van begroting, structurele hervormingen en het sociale en werkgelegenheidsbeleid.

lonen hoog is in vergelijking met andere lidstaten, wat werknemers zou ontmoedigen om over te stappen naar een baan met een loon dat boven de drempel van 450 EUR van de mini-jobs ligt (die laatste zijn immers vrijgesteld van belastingen). Door de socialezekerheidsbijdragen van de werknemers of de inkomstenbelasting te verlagen, onder meer via gerichte verminderingen of teruggaven, zou die belastingwig volgens de Raad kleiner worden. Zo zouden het beschikbaar inkomen en dus de consumptiemogelijkheden van werknemers met een laag loon toenemen (Europese Raad, 2016a).

In haar Nationaal Hervormingsprogramma van 2017 kondigde de Duitse regering aan dat ze de tarieven van de inkomstenbelasting had aangepast om rekening te houden met de stijging van de levensstandaard. Aldus werden de basisuitkering, de basisparameters van de tarieven van de inkomstenbelasting en de kinderbijslagen vanaf januari 2017 naar boven herzien. De Duitse regering kondigde voorts aan dat de fiscale lasten vanaf 1 januari 2018 met zes miljard euro per jaar zullen verminderen ten voordele van de huishoudens (Bundesministerium für Wirtschaft und Energie, 2017, blz. 27).

Aangezien de cao's vaak afwijkingsclausules met betrekking tot de lonen omvatten¹⁹ en er in dat verband te weinig studies beschikbaar zijn, is het interessant de ontwikkeling van de cao-lonen en die van de brutolonen naast elkaar te leggen. Op die manier kunnen we nagaan of de gegevens inzake de ontwikkeling van de cao-lonen de ontwikkeling van de effectieve lonen niet overschatten²⁰ en zo onze conclusies over de trendmatige ontwikkeling van de loonkosten niet scheeftrekken. De volgende tabel geeft een overzicht van de ontwikkeling van de loondrift (verschil tussen de groei van de bruto-uurlonen en de groei van de cao-uurlonen) in Duitsland sinds 1996.

Uit Tabel 3-1

¹⁹ De afwijkingsclausules komen meer in detail aan bod in de documentatienota "Kenmerken van de loononderhandelingen in de referentielanden".

²⁰ We onderstrepen dat de weging van het Duitse indexcijfer, in tegenstelling tot die van het indexcijfer van de cao-lonen in België, representatief is voor de ontwikkeling van de werkgelegenheidsstructuur volgens bedrijfstak (zie [Nieuwsbrief nr. 187](#) voor meer details). Als de ontwikkeling van de bruto-uurlonen beïnvloed wordt door een sectoraal compositie-effect van sectorale samenstelling (omdat ze de ontwikkeling van de werkgelegenheidsstructuur uit de nationale rekeningen volgen), zal dat effect dus ook een invloed hebben op het indexcijfer van de cao-lonen.

blijkt dat de loondrift tijdens de bestudeerde periode afwisselend positief en negatief is. Deze is meer bepaald negatief in de loonmatigingsperiode 2006-2007 (zie Tabel 3-1), en opnieuw in 2010 (**impact van de crisis?**) en in 2014. Dit betekent dat de effectieve lonen in die periodes minder snel stijgen dan de cao-lonen. De loondrift is positief in 2015 en 2016, wat betekent dat de brutolonen sneller zijn gestegen dan de cao-lonen, en wordt weer negatief tijdens het eerste halfjaar van 2017, en sterk positief tijdens de tweede helft van dat jaar (zie kadertekst hieronder over de keuze van de bron voor de kwartaalgegevens). Er is dus voorzichtigheid geboden bij de loonprognoses, want deze steunen op de trendmatige ontwikkeling van de cao-lonen.

Tabel 3-1: Loondrift in Duitsland, hele economie, 1996-2017

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017k1	2017k2
Groei van de cao-lonen	2,8%	2,0%	1,6%	1,7%	2,7%	2,5%	2,9%	2,2%	2,1%	2,5%	2,1%
Groei van de bruto-uurlonen	2,9%	3,8%	0,9%	3,0%	3,9%	2,8%	2,1%	2,6%	2,8%	1,5%	4,9%
Loondrift	0,1%	1,8%	-0,7%	1,3%	1,2%	0,3%	-0,7%	0,4%	0,7%	-1,1%	2,7%

Noot: De loondrift wordt gedefinieerd als de verhouding tussen de ontwikkeling van de bruto-uurlonen en de ontwikkeling van de cao-lonen. De driemaandelijkse groeicijfers worden berekend in vergelijking met het kwartaal van het jaar voordien. De jaarlijkse gegevens van de bruto-uurlonen hebben betrekking op de economie in haar geheel om redenen van samenhang met het waarnemingsgebied van het indexcijfer van de Duitse cao-lonen.

Bronnen: Bundesbank, DESTATIS, Eurostat, berekeningen secretariaat CRB

Kader 1: Keuze van de bron voor de kwartaalgegevens met betrekking tot de bruto-uurlonen

Er bestaan twee types gegevens om de driemaandelijkse ontwikkeling van de bruto-uurlonen te ramen: de nationale rekeningen die worden gepubliceerd door de nationale instituten voor de statistiek en het indexcijfer van de arbeidskosten dat wordt gepubliceerd door Eurostat.

Het indexcijfer van de arbeidskosten is een door Eurostat gepubliceerde conjunctuurindicator die tot doel heeft snel informatie te krijgen over de ontwikkeling van de uurloonkosten. Het is, afhankelijk van de lidstaten, gebaseerd op hetzij enquêtegegevens, hetzij administratieve gegevens. De nationale rekeningen van hun kant zijn voornamelijk op administratieve gegevens gebaseerd.

Het nadeel van het indexcijfer van de arbeidskosten is dat de lidstaten, gezien de door Eurostat opgelegde termijnen, verplicht zijn de gegevens binnen een zeer korte tijd aan Eurostat te verstrekken, wat de kwaliteit van de gegevens aantast (ze kunnen bijvoorbeeld niet-representatief zijn). Bovendien worden de gegevens, in tegenstelling tot die van de nationale rekeningen, niet herzien wanneer meer volledige informatie beschikbaar is²¹.

Gelet op de minder goede kwaliteit van de gegevens van het indexcijfer van de arbeidskosten en op de waargenomen verschillen tussen beide reeksen, kiezen we voor de kwartaalgegevens van de nationale rekeningen. Bovendien bevat het indexcijfer van de arbeidskosten, op het ogenblik van de redactie van dit verslag, geen recentere informatie dan de Duitse driemaandelijkse nationale rekeningen.

3.2 Nederland

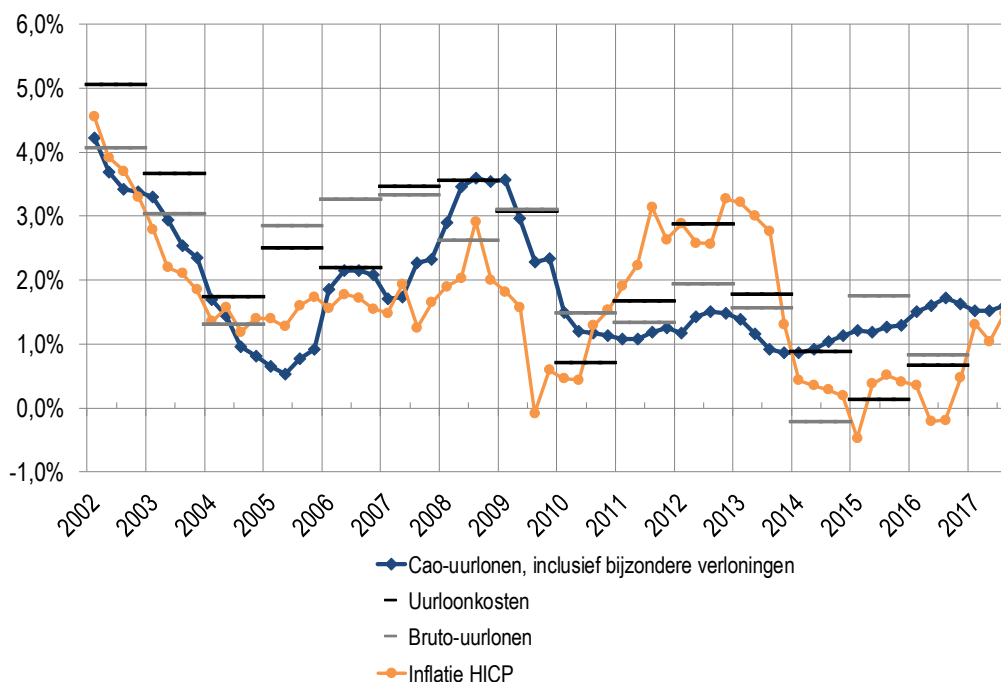
In het begin van de jaren 80 wordt de Nederlandse economie met een groot competitiviteitsprobleem geconfronteerd. Als reactie daarop worden de akkoorden van Wassenaar (1982) gesloten, die het rechtskader van het collectieve overleg hervormen en een forse loonmatiging opleggen²². Zo vermijdt Nederland een devaluatie (Borghans en Kriechel, 2007, blz. 3). Binnen dat nieuwe kader worden regelmatig tripartiete sociale pacts gesloten, waarvan een onderdeel de loonontwikkeling in goede banen leidt. Dat is het geval in de jaren 90: naar aanleiding van de economische vertraging van 1992-1993 worden twee akkoorden gesloten: "Een adempauze" in 1993 en "Een nieuwe koers" in 1994 (de Beer, 2009). Voorts sluiten de regering en de sociale partners in november 2002 een sociaal pact dat de loonstijgingen in 2003 begrenst tot 2,5%, in ruil voor verlagingen van belastingen en van sociale bijdragen door de regering. Het jaar daarop, in oktober 2003, spreken de regering en de sociale partners een reeks

²¹ Voor een gedetailleerde vergelijking tussen het indexcijfer van de arbeidskosten en de nationale rekeningen met betrekking tot de Belgische gegevens verwijzen we naar de nota van het secretariaat met als referentie [CRB 2012-0781](#).

²² Voor meer informatie hierover verwijzen we naar de nota "Kenmerken van de loononderhandelingen in de referentielanden".

maatregelen af om de economische crisis te bestrijden, waaronder een bevriezing van de nominale lonen in 2004 en 2005 (van het Kaar, 2003). In maart 2009 sluiten de sociale partners en de regering, als reactie op de crisis, een aantal akkoorden²³, waaronder een loonmatiging die erin bestaat dat de verhoging van de lonen de inflatie niet mag overschrijden en de nominale lonen zelfs niet mogen stijgen ("de nullijn"). In april 2013 sluiten de sociale gesprekspartners een nieuw tripartiet pact over de werkgelegenheid en het terugdringen van de werkloosheid. Het pact treedt in werking in 2014 en de laatste maatregelen ervan worden ten uitvoer gelegd in 2016²⁴. Het is wachten tot 2014 en de terugval van de inflatie voordat de cao-lonen in reële termen stijgen.

Grafiek 3-2: Ontwikkeling van het uurloon in Nederland, economie in haar geheel

Noot: de gegevens over de cao-lonen, de uurloonkosten en de brutolonen hebben betrekking op de economie in haar geheel.
Bronnen: CPB (2016); CBS; OESO; berekeningen van het secretariaat

De groei van de cao-lonen volgt in 2016 dezelfde tendens als in 2015: ze stijgen sneller dan de inflatie, al blijft deze stijging gematigd en benadert bij het begin van 2017 de groei van de cao-lonen. De reële lonen nemen in 2015 met +1,0% toe en in 2016 met +1,5%).

Volgens de eerste beschikbare gegevens, zoals die werden gepubliceerd in de "Macro Economische Verkenning 2018" van het Centraal Planbureau (2017), bedraagt de nominale groei van de cao-lonen 1,6% in 2017, wat 0,1 procentpunt meer is dan in 2016. We onderstrepen dat de groei van de reële cao-lonen 0,3% bedraagt in 2017 (inflatie, HICP-concept = 1,3%) tegenover 1,4% in 2016 (inflatie, HICP-concept = 0,1%). Volgens het Centraal Bureau voor de Statistiek is de stijging van de cao-lonen tijdens het derde kwartaal van 2016 de grootste stijging die Nederland kende sinds 2009. Voor 2018 verwacht het Centraal Planbureau een groei van de cao-lonen van 2,2% - tegenover 1,6% in 2017 - in nominale termen, maar van slechts 0,3% in reële termen. Zowel voor 2016 als voor 2017 verwachtte het Centraal

²³ "(Vert.) In maart 2009 wordt een tripartiet akkoord gesloten over een "pakket maatregelen" tegen de crisis. Het principe van loonmatiging, dat wordt nageleefd in de onderhandelingen die sinds het begin van het jaar 2009 worden gevoerd, zal worden behouden tot in 2012, waarbij het stijgingspercentage van de lonen de inflatie niet mag overschrijden" (Freysinet, 2010, blz. 11).

²⁴ Nieuw ontslagsysteem

Planbureau (2016) dat de lonen sneller zouden stijgen dan de productiviteit in de marktsector. Als verklaring hiervoor verwijst het CPB naar de hoge ondernemingswinsten en de gunstige situatie op de arbeidsmarkt. Bovendien voorzag het CPB (2016) dat de cao-lonen in de zorg- en gezondheidssector en in de overheidssector in 2016 en 2017 dezelfde ontwikkeling zouden volgen als die in de privésector. Tijdens de periode 2011-2014 stegen de lonen in deze sectoren immers slechts in geringe mate wegens begrotingsbesparingen. Het CPB legt echter uit dat de groei van de cao-lonen weliswaar matig was, maar dat er een wage drift optrad (verschil tussen het door onderhandelingen afgesproken loon en het werkelijk ontvangen loon), wat op de grafiek wordt aangetoond door het feit dat de ontwikkelingen van de brutolonen en van de loonkosten in dezelfde periode hoger lagen dan die van het cao-loon. Hierdoor moet de komende tijd geen inhaaleffect worden verwacht.

Sinds 2016 is het “5 miljard-pakket” in werking getreden, een pakket maatregelen dat erop gericht is de lasten op arbeid te verlagen. Het omvat maatregelen om de arbeidskosten te verlagen voor de middeninkomens (via lastenverlichtingen om de werkgelegenheid te verhogen), met een kostprijs van 2,5 miljard euro, de invoering van een loonkostensubsidie voor de aanwerving van werknemers met een laag loon (voor 500 miljoen euro), een verlaging van het tarief van de inkomstenbelasting van 42% tot 40% (900 miljoen euro) en de kinderopvangvergoeding (250 miljoen euro). Daarnaast voorziet het pakket in een btw-verhoging via de afschaffing van het laagste btw-tarief voor de meeste goederen en diensten.

Algemeen gesproken is de Europese Raad van oordeel dat Nederland de bepalingen van het stabiliteits- en groeipact in 2017 en 2018 allicht zal nakomen, maar beklemtoont hij dat er nog marge over is om de binnenlandse vraag te ondersteunen door middel van het begrotingsbeleid, met name om de voorwaarden in het leven te roepen voor de versterking van de groei van de reële lonen, rekening houdend met de aanhoudende externe onevenwichtigheden (Aanbevelingen van de Europese Raad, mei 2017).

We concluderen dat de snellere groei van de reële cao-lonen in 2016 op een trendbreuk lijkt te wijzen ten opzichte van de vrij bescheiden loonontwikkeling in 2014 en 2015. Niettemin zal de inflatie deze groei van de reële cao-lonen allicht spoedig temperen.

3.3 Frankrijk

Na de atypische ontwikkeling van het basisuurloon bij de overschakeling naar de 35-urenweek (tussen 1999 en 2003) kent dat loon een vrij stabiele ontwikkeling tussen +2% en +3% (in nominale termen) tot in 2010. Vanaf 2010 vertraagt de loondynamiek in Frankrijk doordat de bevrozing van het indexpunt van het openbaar ambt (vanaf 2010) en de strikte toepassing van de regels voor de herwaardering van het SMIC²⁵ (behalve in 2012, toen twee herwaarderingen plaatsvonden, waarvan één in de vorm van een “coup de pouce” of duwtje in de rug) de cao-lonen minder snel doen stijgen dan de inflatie. Vanaf het midden van 2012 begint de stijging van de cao-lonen, die om en bij de 2% was gestabiliseerd, tot in 2015 geleidelijk te vertragen door de dalende inflatie en de lagere herwaarderingen van het SMIC die daaruit voortvloeien, alvorens in 2016 stabiel te blijven als gevolg van de stijging van de inflatie. Opgemerkt moet worden dat in 2017, 6 maanden na de matige opleving van de inflatie, deze laatste nog geen impact heeft op de herwaardering van het SMIC. Zo stijgen de cao-lonen in 2015 met 1,2% (1,1% in reële termen), terwijl ze in 2016 met 1,1% oplopen (0,8% in reële termen).

²⁵ Al sinds 2006

Kader 2: Belang van het SMIC in de analyse van de loonontwikkeling in Frankrijk

In deze analyse over de recente loonontwikkelingen in Frankrijk wordt vrij veel belang gehecht aan de verhogingen van het SMIC (salaire minimum interprofessionnel de croissance), het Franse minimumloon.

In Frankrijk bestaat immers een wettelijk brutominimumuurloon waaronder geen enkele werknemer mag worden bezoldigd (het SMIC). In theorie kan het in drie gevallen worden verhoogd²⁶ (INSEE, 2013):

- Het wordt jaarlijks (op 1 januari) verhoogd op basis van de ontwikkeling van het maandelijkse indexcijfer van de consumptieprijzen (ICP) excl. tabak voor de huishoudens van het eerste kwintiel van de verdeling van de levensstandaarden²⁷. Die verhoging wordt vermeerderd met de helft van de groei van de koopkracht van het gemiddelde uurloon van de arbeiders en bedienden²⁸.
- Als het ICP in de loop van het jaar bovendien met minstens 2% is gestegen (wat sinds 2012 niet meer is gebeurd), dan wordt het SMIC onmiddellijk naar boven aangepast. Het kan dus gebeuren dat het SMIC zowel in december wordt verhoogd indien de stijgingsdrempel van het ICP werd overschreden, als in januari in het kader van de jaarlijkse verhoging. Dit geval deed zich voor in december 2011 en januari 2012.
- Een derde bron van verhoging van het SMIC is een “coup de pouce” (een “duwtje in de rug”) waartoe de regering beslist. De laatste keer dat de regering het SMIC een “coup de pouce” gaf was in juli 2012 (+2%). Die bestond in feite uit een “tegoed” op basis van de inflatie die in het eerste halfjaar werd vastgesteld (+1,4%) en een “duwtje in de rug” van +0,6%.

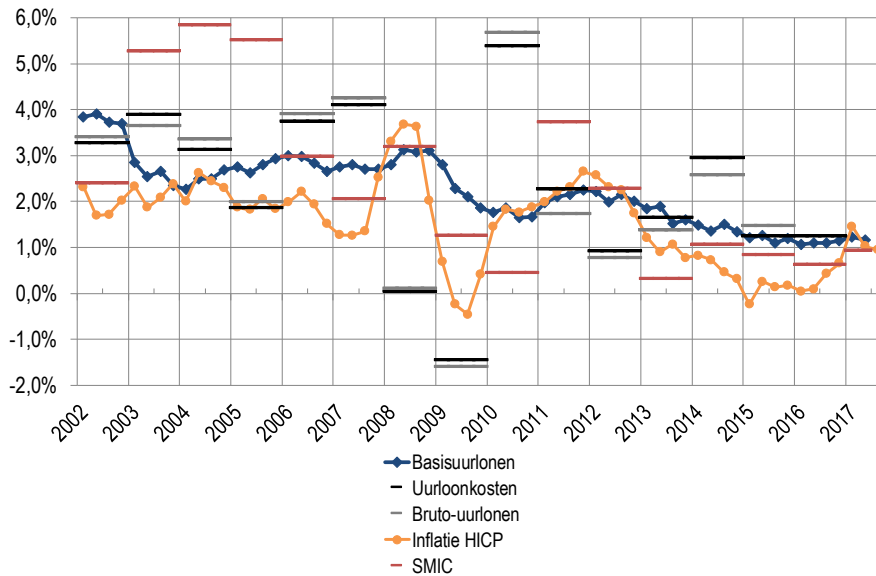
De ontwikkeling van het SMIC is om twee redenen belangrijk voor de loonvorming in Frankrijk. Enerzijds heeft het hoge niveau van het SMIC (1.480,27 euro bruto per maand in januari 2017) tot gevolg dat een aanzienlijk deel van de werknemers (volgens een studie van DARES 10,5% van alle Franse loontrekkers op 1 januari 2016²⁹) op SMIC-niveau betaald wordt. De ontwikkeling van het SMIC heeft dus een groot rechtstreeks effect op de loonontwikkeling in Frankrijk. Anderzijds genereert de ontwikkeling van het SMIC een (min of meer aanzienlijk) uitstralingseffect op de rest van het loonrooster. Dat effect hangt af van de bron van de verhoging (prijsindexering, indexering van de helft van de groei van de koopkracht van het gemiddelde uurloon van de arbeiders en bedienden en de “coups de pouce”) (Cette, Chouard et Verdugo, 2011).

²⁶ De manier waarop werd op 1 januari 2014 herzien.

²⁷ Vóór 2014 werd de inflatie die als basis dient voor de verhoging van het SMIC gemeten aan de hand van het ICP excl. tabak. Het nieuwe indexcijfer, dat meer is toegespitst op de werknemers met een laag inkomen, maakt het mogelijk beter rekening te houden met het aandeel van de vaste uitgaven (vooral huur en energiekosten) die op die huishoudens wegen.

²⁸ En niet langer alleen van de arbeiders, zoals het geval was vóór 2014.

²⁹ Les Echos : https://www.lesechos.fr/25/11/2016/LesEchos/22326-013-ECH_la-proportion-de-salaries-au-smic-baisse-legerement.htm

Grafiek 3-3: Ontwikkeling van het uurloon in Frankrijk, niet-agrarische marktsector³⁰

Bronnen: Minefi; OESO; INSEE; eigen berekeningen van het secretariaat

Noot: De gegevens over de cao-lonen hebben betrekking op de niet-agrarische marktsector. Met het oog op de samenhang werd de ontwikkeling van de uurloonkosten en van de bruto-uurlonen herberekend, door de bedrijfstakken landbouw, bosbouw en visserij, de overheid en de activiteiten van de huishoudens in de hoedanigheid van werkgevers af te trekken van de economie in haar geheel.

In Frankrijk wordt de loonvorming beïnvloed door het minimumloon (zie kader 2), waarvan de schommelingen in niet te verwaarlozen mate³¹, zij het met vertraging, een weerslag hebben op het gemiddelde loon.

De loononderhandelingen van 2017 vinden plaats in een context van heel lage inflatie en één jaarlijkse herwaardering van het SMIC met +0,9% op 1 januari 2017 (tegenover +0,6% op 1 januari 2016). Dat verklaart, zoals in 2013 en 2014, het lage niveau van de loonsverhogingen die in de bedrijfstakken worden toegekend (in vergelijking met 2012 bijvoorbeeld), zoals wordt weergegeven in de bovenstaande grafiek. Zij volgen de tendens die uitgetekend wordt door de ontwikkeling van het SMIC, van het indexcijfer van het basismaandloon van alle loontrekkers en van het basisuurloon van de arbeiders en bedienden. De toename van deze laatste elementen bedraagt respectievelijk 1,3% en 1,2% in juni 2017 (in vergelijking met juni 2016). Opgemerkt moet worden dat het basisloon overeenstemt met het hoogste loon tussen het SMIC en het cao-loon van de bedrijfstak van de werknemer.

³⁰ Het basismaandloon omvat noch de premies (behalve, in voorkomend geval, de premie in het kader van de arbeidsduurvermindering), noch de overuren. Het gaat om een brutoloon vóór aftrek van de sociale bijdragen en vóór storting van de sociale uitkeringen.

³¹ Voor meer details verwijzen we naar het artikel "Het minimumloon in Frankrijk", in [Nieuwsbrief nr. 211](#).

Uit het rapport van de “Groupe d’experts sur le SMIC”³² blijkt dat 9 bedrijfstakken op 10 de voorbije jaren de herwaardering van het SMIC in januari aanvatten met laagste lonen uit het loonrooster die amper boven of op het niveau van het SMIC liggen. Dat is ook het geval na de herwaardering van 2017. Doordat de laagste lonen uit het loonrooster dicht bij het SMIC aanleunen, treedt er na elke herwaardering van het minimumloon een vertraging op, waarna het collectief overleg in de meeste bedrijfstakken erin bestaat het SMIC bij te benen en de loonwaaier te vrijwaren. Dit verklaart de verhoogde cao-bedrijvigheid in jaren waarin het SMIC diverse keren geherwaardeerd wordt (zoals in 2011 en 2012). Frankrijk bevindt zich momenteel in een situatie met een loonwaaier die werd versmald³³ door de inspanningen om de laagste lonen uit het loonrooster te doen aansluiten bij het SMIC, en die zich van 2007 tot 2014 heeft gestabiliseerd³⁴. Het verslag van de Groupe d’experts sur le SMIC³⁵ roept op tot voorzichtigheid en matiging, teneinde de huidige verbeteringen niet in gevaar te brengen. Daarom spreekt de Groupe d’experts zich uit tegen een verhoging van het SMIC op 1 januari 2018. Deze deskundigengroep beveelt ook een hervorming van de formule voor de herwaardering van het SMIC aan, hetzij via een afschaffing van de twee termen van de automatische herwaardering (de inflatie en de helft van de koopkracht van het basisuurloon van de arbeiders en bedienden, het SHBOE), hetzij via de afschaffing van enkel de tweede term. Om tot die conclusies te komen, heeft de Groupe d’experts vastgesteld dat zich weliswaar een zeker herstel van de Franse economie had voorgedaan, maar dat dat van minder grote omvang blijft dan het herstel dat in de onmiddellijke economische omgeving van Frankrijk werd waargenomen.

Wat de loonontwikkeling bij het openbaar ambt betreft, stijgt het indexpunt³⁶ van het openbaar ambt, dat sinds juli 2010 bevroren was, voor het eerst met 0,6% in juli 2016. Voor februari 2017 wordt een tweede stijging met eveneens 0,6% verwacht. De minister van openbare actie en van de openbare rekeningen, de heer Gérald Darmanin, kondigde op 30 juni 2017 echter aan dat er geen nieuwe stijging van het indexpunt van de ambtenaren zou komen. Dat indexpunt zal dus allicht in 2018 en waarschijnlijk ook de daaropvolgende jaren ongewijzigd blijven³⁷.

In 2013 wordt het CICE (Crédit d’impôt pour la compétitivité et l’emploi) ingevoerd om de arbeidskosten te doen dalen (die maatregel heeft geen impact op de variabele “beloning van werknemers” die gebruikt wordt om de loonkloof te berekenen). Het gaat om een algemene maatregel waarvan de grondslag, die gelinkt is aan de brutoloonmassa, recht geeft op een belastingkrediet. De grondslag van dat belastingkrediet bestaat uit de brutolonen die onderworpen zijn aan de door de ondernemingen te betalen

³² De wet van 3 december 2008 ten voordele van de inkomens uit arbeid heeft een deskundigengroep in het leven geroepen met als opdracht zich jaarlijks over de ontwikkeling van het SMIC uit te spreken. Die groep bestaat uit 5 persoonlijkheden die werden gekozen op basis van hun competentie en ervaring op economisch en sociaal gebied. Ze worden benoemd door een besluit van de eerste minister, op voorstel van de ministers van Arbeid, Werkgelegenheid en Economie. Hun mandaat is onherroepelijk en wordt vastgelegd voor 4 jaar. De huidige leden van de deskundigengroep zijn Pierre Cahuc (Docent aan de École Polytechnique en actief in het onderzoekscentrum van INSEE), Eve Caroli (docente aan de Université Paris-Dauphine en onderzoekster bij LEDaLEGOS en de École d’économie de Paris), Dominique Goux (onderzoekster bij het Laboratoire de sociologie quantitative du CREST) en Stefano Scarpetta (directeur van de afdeling Werkgelegenheid, Arbeid en Sociale Zaken, OESO).

³³ De “versmalling van de loonwaaier” betekent dat de verhoging van de laagste lonen uit het loonrooster niet in het hele rooster doorwerkt.

³⁴ Sinds 2010 buigt het comité voor de opvolging van het collectief overleg zich immers over het in aanmerking nemen van de herwaarderingen van het SMIC in het hele loonrooster, om een versmalling van de loonwaaier te vermijden.

³⁵ Verslag van de Groupe d’experts sur le SMIC van 1 december 2017, beschikbaar op: http://travail-emploi.gouv.fr/IMG/pdf/rapport_smic_definitif_-_04_12_2017.pdf

³⁶ Het indexpunt wordt gebruikt om het brutoloon van een ambtenaar te berekenen. Het bedrag van zijn loon wordt berekend door de waarde van dat indexpunt te vermenigvuldigen met het aantal punten dat aan de ambtenaar wordt toegekend op basis van zijn functie en anciënniteit.

³⁷ <http://droit-finances.commentcamarche.net/faq/37942-point-d-indice-2017-du-salaire-des-fonctionnaires>

sociale bijdragen, beperkt tot 2,5 maal het SMIC³⁸. In 2013 bedraagt het CICE 4% van de brutoloonmassa van de werknemers die tot 2,5 keer het SMIC verdienen (het wordt pas vanaf 2014 geboekt in de vorm van niet-productgebonden subsidies in rubriek D.39). Dat percentage is gestegen tot 6% in 2014³⁹ en tot 7% in 2017 en zal in 2018 dalen tot 6%. Genoteerd moet worden dat de verlaging van de arbeidskosten onder invloed van het CICE deels werd gefinancierd door de verhoging (vanaf 1 januari 2014) van het tussenliggende btw-tarief (van 7 tot 10%) en van het normale btw-tarief (van 19,6 tot 20%) en door de versterking van de milieufiscaliteit (Comité de suivi du Crédit d'impôt pour la compétitivité et l'emploi, 2014). Een opvolgingscomité van het CICE onderzoekt de effecten van het CICE op een aantal variabelen. In zijn rapport van 2017⁴⁰ wijst het erop dat de effecten van het CICE op de lonen nog steeds moeilijk waarneembaar zijn. Er lijken twee effecten op de voorgrond te treden, maar die zullen op termijn opnieuw moeten worden onderzocht: het CICE zou eerder een positief effect hebben gehad op de lonen van de kaderleden en de intellectuele beroepen en de loondynamiek werd tijdens de eerste drie jaar van de tenuitvoerlegging van het CICE kennelijk niet specifiek beïnvloed door de drempel van 2,5 maal het SMIC, waarboven een werknemer geen voordeel meer haalt van de maatregel. Preciezer gesteld, werd geen enkele vertraging van de lonen specifiek rond dit punt waargenomen, zowel voor de werknemers die al in dienst waren als voor de nieuw aangeworven werknemers. Tot slot moet worden opgemerkt dat de Franse afgevaardigden de omvorming van het CICE vanaf 2019 tot een duurzame verlaging met 6 procentpunten van de sociale bijdragen van de ondernemingen voor de lonen die niet hoger zijn dan 2,5 maal het SMIC hebben goedgekeurd⁴¹. Vanaf 2019 zou dit moeten leiden tot een minder sterke stijging van de uurloonkosten in de zin van de nationale boekhouding dan die van het bruto-uurloon. Ter informatie: in 2015 kwam 63% van de loonmassa in aanmerking voor het CICE en kwam de helft van het budget van het CICE ten goede aan de werknemers via verhogingen van de lonen⁴².

In het kader van de pensioenhervorming wordt in 2014 een geleidelijke en gematigde verhoging van de vergrijzingsbijdragen ingezet. Zo besluit de regering om de sociale bijdragen van de werknemers en de werkgevers met 0,15 procentpunt te verhogen in 2014 en nadien telkens met 0,05 punt per jaar tot in 2017. Opgemerkt moet worden dat sinds de presidentsverkiezingen van 2017 een nieuwe pensioenhervorming werd aangekondigd. Volgens een tijdschema dat de regering op 6 juni 2017 bekendmaakte, zullen de besprekingen met betrekking tot de hervorming van het pensioenstelsel normaal in de loop van 2018 worden aangevat. Ze zullen m.n. volgen na de hervorming van de werkloosheidsverzekering (plan-Macron), die de Franse regering in het voorjaar van 2018 op de rails wil zetten. De bijdragen die thans worden betaald, zullen dus de pensioenen van de huidige gepensioneerden blijven financieren. De pensioenverzekeringsbijdragen zullen dus niet worden afgeschaft en zullen dus nog steeds van de lonen worden afgehouden. Wat wel zal veranderen, is het feit dat uit 40 verschillende pensioenregelingen op termijn een eenvormig systeem zal worden gecreëerd, waarbij voor iedereen (overheid en privésector, bijzondere stelsels...) dezelfde berekeningsregels zullen worden toegepast: een pensioengerechtigde zou het bedrag van zijn bijdragen gedeeld door zijn levensverwachting ontvangen⁴³. Begin 2018 zullen ook de door de werknemers betaalde

³⁸ Enkel loontrekkers met een loon van minder dan 2,5 maal het SMIC komen in aanmerking voor het CICE.

³⁹ Het CICE werd ingevoerd in 2013, maar er is geen spoor van te vinden in de nationale boekhouding van 2013 omdat de ondernemingen het belastingkrediet van 4% van de brutoloonmassa van de werknemers die tot 2,5 keer het SMIC van 2013 verdienen pas in 2014 kregen. Het CICE zal dus pas vanaf 2014 effect hebben op rubriek D.39. Vanaf 2015 zal in rubriek D.39 niet langer 4% van de brutoloonmassa van de werknemers die tot 2,5 keer het SMIC verdienen verschijnen, maar wel 6% van de brutoloonmassa van de werknemers die tot 2,5 keer het SMIC van 2014 verdienen. In procenten van de loonmassa van de privésector bedraagt het minder dan 2% in 2014 (1,26% in 2014, 2,01% in 2015, 2,08% in 2016 en 2,13% in 2017).

⁴⁰ <http://www.strategie.gouv.fr/espace-presse/conclusions-comite-de-suivi-cice-2017>

⁴¹ <https://fr.reuters.com/article/topNews/idFRKBN1CV1KU-OFRTP>

⁴² http://www.strategie.gouv.fr/sites/strategie.gouv.fr/files/atoms/files/liepp_rapport_complementaire_mars_2017.pdf

⁴³ <http://droit-finances.commentcamarche.net/faq/61908-retraite-macron-explications-sur-la-reforme-des-retraites-2018>

werkloosheidsbijdragen (2,4 % van het brutoloon) en ziekteverzekeringsbijdragen (0,75 % van het brutoloon) worden afgeschaft, maar zullen ze worden gecompenseerd door een verhoging van de algemene sociale bijdrage (CSG of “Cotisation Sociale Générale”) – die van haar kant door alle belastingplichtigen wordt betaald, met inbegrip van de gepensioneerden, die hun pensioen zullen zien dalen – van 7,5 % tot 9,2 % (van het brutoloon). Deze omschakeling zou neutraal moeten zijn voor de staat, maar positief voor het loonbriefje van de werknemer: die laatste geniet ten volle het voordeel van de bijdrageverlaging terwijl hij de verhoging van de CSG deelt met de gepensioneerden en de ontvangers van inkomen uit kapitaal⁴⁴. Opgemerkt moet worden dat de in deze alinea vermelde maatregelen louter ter informatie zijn; ze hebben geen enkele weerslag op de schommelingen van de uurloonkosten of van de bruto-uurlonen aangezien ze betrekking hebben op de sociale werknemersbijdragen.

In zijn aanbevelingen van mei 2017 geeft de Europese Raad dezelfde aanbevelingen als in 2016, nl. dat Frankrijk ervoor zou moeten zorgen dat de verlagingen van de arbeidskosten volgehouden worden en dat de ontwikkelingen van het minimumloon kloppen met de banencreatie en het concurrentievermogen. De Raad legt uit dat in de huidige context van hoge werkloosheid het risico bestaat dat de arbeidskosten voor het minimumloon (dat hoog is in vergelijking met het mediane loon) de arbeidsparticipatie van laaggeschoolden belemmeren. Bovendien leidt een verhoging van het minimumloon tot een verhoging van de lonen in de meeste werknemerscategorieën, wat de noodzakelijke loonaanpassing in een zwakke economische situatie vertraagt.

Bibliografie

BISPINCK, R., WSI TARIFARCHIV (2015), “Tarifpolitischer Halbjahresbericht”, *Eine Zwischenbilanz der Lohn- und Gehaltsrunde 2015*, 31 blz.

BORGHANS, L. en B. KRIECHEL (2007), “Wage structure and labor mobility in the Netherlands, 1999-2003”, *Working Paper, nr.13210*, National Bureau of Economic Research, Cambridge, 34 blz.

BOSSLER, M. en H.-G. GERNER (2016), “Employment effects of the new German minimum wage, evidence from establishment-level micro-data”, *IAB-Discussion paper 10/2016*, 36 blz.

BUNDESMINISTERIUM FÜR WIRTSCHAFT UND ENERGIE (2016), “Nationales Reformprogramm 2016”, 88 blz.

CENTRAAL BUREAU VOOR DE STATISTIEK (2016), “Grootste cao-loonstijging sinds 2009”, <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2016/40/grootste-cao-loonstijging-sinds-2009>

CENTRAAL PLANBUREAU (2015), “Macro Economische Verkenning”, 108 blz.

COMITÉ DE SUIVI DU CRÉDIT D'IMPÔT POUR LA COMPÉTITIVITÉ ET L'EMPLOI (2016), « Rapport 2016 », 132 blz.

DARES (2016), « La revalorisation du SMIC au 1er janvier 2016 », november 2016, *nr. 068*, 8 blz.

DE BEER, P. (2009), “Recentralisatie, Column in Zeggenschap”, *vol 20 nr. 2*, juni 2009, blz. 9

DROIT-FINANCE (2017), « Retraite Macron - Explications sur la réforme des retraites 2018 », <http://droit-finances.commentcamarche.net/faq/61908-retraite-macron-explications-sur-la-reforme-des-retraites-2018>

DROIT-FINANCE (2018), « Point d'indice 2018 du salaire des fonctionnaires, janvier 2018 », <http://droit-finances.commentcamarche.net/faq/37942-point-d-indice-2017-du-salaire-des-fonctionnaires>.

⁴⁴ <https://www.lesechos.fr/elections/dossiers/030373858612/030373858612-csg-ce-que-veut-faire-macron-2092842.php>

EUROPESE COMMISSIE (2015), “Aanbeveling voor een aanbeveling van de Raad van 14 juli 2015 over het nationale hervormingsprogramma 2015 van Frankrijk en met een advies van de Raad over het stabiliteitsprogramma 2015 van Frankrijk (2015/C 272/14)”, *Publicatieblad van de Europese Unie*, C 272 volume 14.

EUROPESE COMMISSIE (2017a), “Aanbeveling voor een aanbeveling van de Raad van 22 mei 2017 over het nationale hervormingsprogramma 2017 van Duitsland en met een advies van de Raad over het stabiliteitsprogramma 2017 van Duitsland», *COM(2017) 505 final*.

EUROPESE COMMISSIE (2017b), “Aanbeveling voor een aanbeveling van de Raad van 22 mei 2017 over het nationale hervormingsprogramma 2017 van Nederland en met een advies van de Raad over het stabiliteitsprogramma 2017 van Nederland”, *COM(2017) 523 final*.

EUROPESE COMMISSIE (2017c), “Aanbeveling voor een aanbeveling van de Raad van 22 mei 2017 over het nationale hervormingsprogramma 2017 van Frankrijk en met een advies van de Raad over het stabiliteitsprogramma 2017 van Frankrijk», *COM(2017) 509 final*.

FRANCE STRATÉGIE (2017), « Conclusions du comité de suivi du CICE (2017) », <http://www.strategie.gouv.fr/espace-presse/conclusions-comite-de-suivi-cice-2017>.

FREYSSINET, J. (2010), « Les réponses tripartites à la crise économique dans les principaux pays d'Europe occidentale », *werkdokument nr. 12*, Internationaal Arbeidsbureau, Genève, 40 blz.

GROUPE D'EXPERTS (2014), « Salaire minimum interprofessionnel de croissance », *Rapport du groupe d'experts*, 94 blz.

GROUPE D'EXPERTS (2017), « Salaire minimum interprofessionnel de croissance », *Rapport du groupe d'experts*, 155 blz. http://travail-emploi.gouv.fr/IMG/pdf/rapport_smic_definitif_-_04_12_2017.pdf.

INSEE (2013), « Salaire minimum de croissance/SMIC », <http://www.insee.fr/fr/methodes/default.asp?page=definitions/salaire-min-interprof-croiss.htm>

LES ECHOS (2016), « La proportion de salariés au SMIC baisse légèrement », 25 november 2016. https://www.lesechos.fr/25/11/2016/LesEchos/22326-013-ECH_la-proportion-de-salaries-au-smic-baisse-legerement.htm.

LESTRADÉ, B. (2017), « L'introduction du salaire minimum en Allemagne : un premier bilan », *Notes de l'Ifra*, https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/ndc_136_lestrade_salaire_minimum_allemande.pdf

LIEPP (2017), « Evaluation interdisciplinaire des impacts du CICE en matière de compétitivité internationale, d'investissement, d'emploi, de profitabilité et de salaires », http://www.strategie.gouv.fr/sites/strategie.gouv.fr/files/atoms/files/liepp_rapport_complementaire_mars_2017.pdf.

MAZUR, V. (2017), « Bascule cotisations-CSG : ce qu'il faut savoir », *Les Echos*, 24 november 2017, <https://www.lesechos.fr/elections/dossiers/030373858612/030373858612-csg-ce-que-veut-faire-macron-2092842.php>.

PROJEKTGRUPPE GEMEINSCHAFTSDIAGNOSE (2015), “Deutsche Konjunktur stabil - Wachstumspotenziale heben: Gemeinschaftsdiagnose Herbst 2015”, 88 blz.

REUTERS (2017), « France-Le CICE transformé en baisse de charges pérenne », 26 oktober 2017, <https://fr.reuters.com/article/topNews/idFRKBN1CV1KU-OF RTP>.

VAN HET KAAR, R. (2003), « Pay freeze agreed for 2004-5 », European Industrial relations observatory on-line, <http://www.eurofound.europa.eu/eiro/2003/10/feature/nl0310103f.htm>

4. Door de wet gevraagde bijkomende statistische reeksen

Krachtens de herziene wet van 1996 brengt de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven in deel 1 van het VWC verslag uit over drie statistische reeksen:

- de absolute loonkostenhandicap;
- de absolute loonkostenhandicap gecorrigeerd voor het productiviteitsniveau;
- de loonkostenhandicap gecorrigeerd voor verminderingen van de werkgeversbijdragen en loonsubsidies in België en de referentielidstaten sinds 1996.

De absolute loonkostenhandicap wordt in de wet gedefinieerd als de verhouding tussen, enerzijds, de uurloonkosten verminderd met de loonsubsidies in België en, anderzijds, de uurloonkosten verminderd met de loonsubsidies in de drie referentielidstaten.

De Centrale Raad voor het Bedrijfsleven is de methodologie voor de berekening van die drie reeksen aan het opstellen, waardoor ze dit jaar nog niet worden gepubliceerd.

De sociale gesprekspartners hebben evenwel de wens uitgedrukt om nu al verslag uit te brengen over het bedrag van de loonsubsidies in België en in de referentielidstaten sinds 1996.

4.1 Definitie van loonsubsidies

Volgens de EGCW⁴⁵ zijn loonsubsidies maatregelen die tot doel hebben de arbeidskosten van de loontrekkers te verlagen. Ze moeten beantwoorden aan twee criteria:

1. Statistisch gezien verlagen de maatregelen niet de verloning van de werknemers. Dit betekent dat post D1 van de nationale boekhouding “Beloning van werknemers”, bestaande uit de brutolonen en de sociale werkgeversbijdragen) ongewijzigd blijft, met of zonder subsidies.
2. De subsidies moeten gelinkt zijn aan de loonmassa, aan het totale aantal arbeidskrachten of aan de tewerkstelling van welbepaalde categorieën van personen (mindervaliden, langdurig werklozen...).

4.2 Vergelijking van de subsidiegraad in België en in de referentielidstaten

We constateren dat de subsidiegraad (loonsubsidies in percentage van de loonmassa) sedert 1996 daalt in Duitsland en in Nederland. In Frankrijk stijgt hij sinds 2009, wat hoofdzakelijk toe te schrijven is aan de invoering van het Crédit d’impôt compétitivité emploi (CICE), dat vanaf 2014 een impact heeft op de nationale boekhouding.

⁴⁵ Expertengroep Concurrentievermogen en Werkgelegenheid, “Arbeidskosten, loonsubsidies, arbeidsproductiviteit en opleidingsinspanningen van ondernemingen”, juli 2013

Tabel 4-1: Subsidiegraad in België en in de referentielanden, privésector (voor Frankrijk: hele economie)

	1996	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	
DE	Loonmassa	854091	982107	1012895	1052194	1047851	1078435	1128628	1176495	1209617	1258714	1308339	1358597
	Loonsubsidies in D39	6200	980	1061	1165	3714	3430	2021	1789	1783	1734	1413	1495
	Loonsubs in D39 (% van LM)	0,7%	0,1%	0,1%	0,1%	0,4%	0,3%	0,2%	0,2%	0,1%	0,1%	0,1%	0,1%
NL	Loonmassa	138455	223621	238372	251899	253100	250355	258322	262712	264402	267540	270409	278830
	Loonsubsidies in D39	936	2217	2324	2433	3359	3220	2817	2353	1927	1496	1415	nb
	Loonsubs in D39 (% van LM)	0,7%	1,0%	1,0%	1,0%	1,3%	1,3%	1,1%	0,9%	0,7%	0,6%	0,5%	nb
FR	Loonmassa S1	639569	942012	979930	1010192	1013013	1040212	1068929	1092356	1107702	1126700	1139847	1159670
	Loonsubsidies in D39	nb	nb	nb	nb	6911	7893	6272	6091	6534	17915	17915	26136
	Loonsubs in D39 (% van LM S1)	nb	nb	nb	nb	0,7%	0,8%	0,6%	0,6%	0,6%	1,6%	1,6%	2,3%
BE	Loonmassa	83683	122228	129264	136465	135876	138320	144855	149650	152078	153979	155372	156537
	Loonsubsidies in D39	304	2048	2710	3375	4070	5159	5936	6110	6013	6163	6232	6201
	Loonsubs in D39 (% van LM)	0,4%	1,7%	2,1%	2,5%	3,0%	3,7%	4,1%	4,1%	4,0%	4,0%	4,0%	4,0%

Noot: De Franse loonsubsidies zijn onvolledig en onderhevig aan wijzigingen bij gebrek aan gegevens. De privésector stemt overeen met S1-S13 voor Duitsland en met S1-OP voor België en Nederland.

Bronnen: Centraal Bureau voor de Statistiek, Destatis, INSEE

4.3 Specificatie van de loonsubsidies

De navolgende tabellen bevatten de verschillende loonsubsidiemaatregelen die in België van kracht zijn in de privésector (Tabel 4-2 in miljoenen euro's en Tabel 4-3 in percentage van de loonmassa).

De verschillende loonsubsidiemaatregelen in de referentielidstaten (die in aanmerking werden genomen voor de berekening van **Fout! Verwijzingsbron niet gevonden.**) worden voorgesteld in de bijlagen.

Tabel 4-2: Loonsubsidies in België, privésector (miljoenen euro's)

S1-OP	1996	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Totaal loonsubsidies (ESR2010)	833	993	1894	5989	6822	6978	6888	7109	7254	7363
(excl. bijdrageverlagingen doelgroepen)	304	731	1462	5159	5936	6110	6013	6163	6232	6201
Via sociale zekerheid	117	500	1062	2432	3009	3055	2875	2898	2949	3106
Activering	0	53	177	346	611	443	208	222	240	236
Dienstencheques	0	0	239	1231	1424	1594	1649	1617	1641	1743
Sociale Maribel	0	331	527	671	778	814	816	846	862	928
Contractueel personeel in ziekenhuizen	117	117	118	116	112	111	105	111	112	110
Alternatieve sociale Maribel	0	0	0	65	75	77	81	85	85	88
Jongerenbonus non-profit	0	0	0	3	11	14	16	18	10	0
Via federale fiscaliteit	0	0	121	2359	2540	2649	2718	2818	2835	2625
Algemene subsidie	0	0	0	890	935	970	988	1013	1035	381
Nacht- en ploegenarbeid	0	0	106	920	1002	1004	1032	1061	1051	1433
Overuren	0	0	11	114	123	126	131	135	139	148
O&O (excl. universiteiten)	0	0	4	324	360	423	447	484	468	508
Specifieke subsidies	0	0	0	110	121	127	121	125	141	155
O&O (universiteiten)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Via regio	187	230	279	368	386	406	420	447	448	471
Oudere werklozen (Vlaams gewest)	0	0	0	27	23	24	22	36	31	33
Primes à l'emploi (werkpremies) (Wallonië)	19	21	14	13	13	13	13	13	13	14
Beschermde werkplaatsen (gemeenschappen)	168	210	264	328	350	369	384	397	404	425
Via gerichte bijdrageverlagingen	529	262	432	830	886	869	876	946	1022	1162
Regionaal niveau	0	0	0	0	0	0	0	0	219	308
Federaal niveau	529	262	432	830	886	869	876	946	803	854
Totaal verlagingen werkgeversbijdragen	1306	2588	4254	4867	5001	4943	5114	5383	5498	7370
Totaal verlagingen persoonlijke bijdragen	0	81	259	708	740	720	849	842	878	979

Noot: privésector = S1-OP

Bron: Federaal Planbureau

Tabel 4-3: Specificatie subsidiegraad in België, privésector (% van de loonmassa)

S1-OP	1996	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Totaal loonsubsidies (ESR2010)	1,00%	4,33%	4,71%	4,66%	4,53%	4,62%	4,67%	4,70%
(excl. bijdrageverlagingen doelgroepen)	0,36%	3,73%	4,10%	4,08%	3,95%	4,00%	4,01%	3,96%
Via sociale zekerheid	0,14%	1,76%	2,08%	2,04%	1,89%	1,88%	1,90%	1,98%
Activering	0,00%	0,25%	0,42%	0,30%	0,14%	0,14%	0,15%	0,15%
Dienstencheques	0,00%	0,89%	0,98%	1,07%	1,08%	1,05%	1,06%	1,11%
Sociale Maribel	0,00%	0,48%	0,54%	0,54%	0,54%	0,55%	0,55%	0,59%
Contractueel personeel in ziekenhuizen	0,14%	0,08%	0,08%	0,07%	0,07%	0,07%	0,07%	0,07%
Alternatieve sociale Maribel	0,00%	0,05%	0,05%	0,05%	0,05%	0,06%	0,06%	0,06%
Jongerenbonus non-profit	0,00%	0,00%	0,01%	0,01%	0,01%	0,01%	0,01%	0,00%
Via federale fiscaliteit	0,00%	1,71%	1,75%	1,77%	1,79%	1,83%	1,82%	1,68%
Algemene subsidie	0,00%	0,64%	0,65%	0,65%	0,65%	0,66%	0,67%	0,24%
Nacht- en ploegenarbeid	0,00%	0,67%	0,69%	0,67%	0,68%	0,69%	0,68%	0,91%
Overuren	0,00%	0,08%	0,08%	0,08%	0,09%	0,09%	0,09%	0,09%
O&O (excl. universiteiten)	0,00%	0,23%	0,25%	0,28%	0,29%	0,31%	0,30%	0,32%
Specifieke subsidies	0,00%	0,08%	0,08%	0,08%	0,08%	0,08%	0,09%	0,10%
O&O (universiteiten)	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
Via regio	0,22%	0,27%	0,27%	0,27%	0,28%	0,29%	0,29%	0,30%
Oudere werklozen (Vlaams gewest)	0,00%	0,02%	0,02%	0,02%	0,01%	0,02%	0,02%	0,02%
Primes à l'emploi (werkpremies) (Wallonië)	0,02%	0,01%	0,01%	0,01%	0,01%	0,01%	0,01%	0,01%
Beschermd werkplaatsen (gemeenschappen)	0,20%	0,24%	0,24%	0,25%	0,25%	0,26%	0,26%	0,27%
Via gerichte bijdrageverlagingen	0,63%	0,60%	0,61%	0,58%	0,58%	0,61%	0,66%	0,74%
Regionaal niveau	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,14%	0,20%
Federaal niveau	0,63%	0,60%	0,61%	0,58%	0,58%	0,61%	0,14%	0,54%
Totaal verlagingen werkgeversbijdragen	1,56%	3,52%	3,45%	3,30%	3,36%	3,50%	3,54%	4,70%
Totaal verlagingen persoonlijke bijdragen	0,00%	0,51%	0,51%	0,48%	0,56%	0,55%	0,57%	0,62%

Noot: privésector = S1-OP

Bron: Federaal Planbureau

5. Bijlagen

5.1 Bijkomende tabellen en grafieken

Tabel 5-1: Ontwikkeling van de loonkostenhandicap van 1996 tot 2016

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
België/Duitsland	100,0	100,7	101,1	102,1	99,7	101,5	104,1	103,7	105,3	106,1	110,2	113,2	114,7	113,6	114,0	113,6	112,6	112,6	111,3	108,6	105,4
België/Nederland	100,0	99,4	97,2	96,2	90,8	91,7	90,9	89,1	89,7	89,2	90,7	90,7	91,0	90,8	91,5	91,8	91,9	92,5	92,6	93,1	92,5
België/Frankrijk	100,0	101,1	101,1	102,9	99,8	100,1	99,2	98,2	97,8	96,8	95,8	97,9	99,7	100,1	99,0	99,2	99,7	99,7	99,0	98,5	97,1
België/Gem-3	100,0	100,7	100,7	101,7	98,7	99,9	100,7	99,9	100,6	100,5	102,2	104,4	105,9	105,5	105,4	105,3	105,1	105,1	104,2	102,8	100,6
VWC 2016: België/Gem-3	100,0	100,6	100,4	101,3	97,9	99,3	100,1	99,0	100,0	99,7	101,2	103,3	104,8	104,4	104,2	104,2	103,9	103,7	103,0	101,4	100,0*

Tabel 5-2: Herziening van de reeks van de gewerkte uren door de loontrekkers in Frankrijk

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
U (S1-OP) FR voor herziening	26177	26345	26833	27546	27662	28099	27713	27646	28234	28402	28329	29121	29491	28683	28798	29116	29061	28714	28637	28774	
ULK België/ Frankrijk	100,0	100,6	100,4	101,6	97,4	98,5	97,2	95,6	96,0	94,6	93,1	94,9	96,8	97,1	96,0	96,2	96,4	96,0	95,6	94,8	
U (S1-OP) FR na herziening	25713	25996	26536	27334	27766	28025	27762	27848	28344	28613	28673	29515	29900	29141	29309	29699	29635	29307	29297	29448	29596
ULK België/ Frankrijk	100,0	101,1	101,1	102,9	99,8	100,1	99,2	98,2	97,8	96,8	95,8	97,9	99,7	100,1	99,0	99,2	99,7	99,7	99,0	98,5	97,1

Noot: Aangezien Frankrijk de gewerkte uren niet per institutionele sector (S11, S12, S13...) verstrekt, gebruiken we (S1-OP) als proxy van (S1-S13).

Bron: Nationale rekeningen

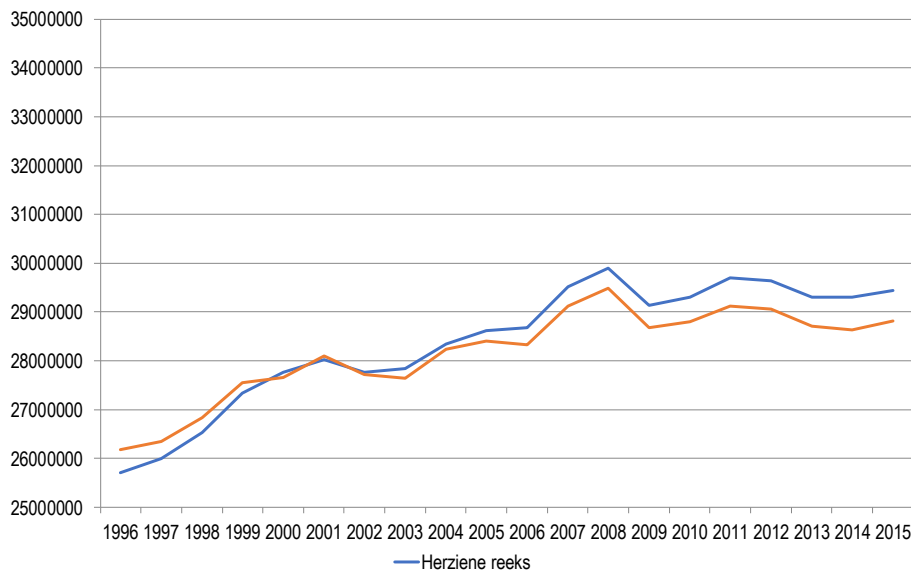
Tabel 5-3: Loondrift in Duitsland, hele economie, 1996-2017

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017k1	2017k2
Groei van de cao-lonen	1,4%	1,9%	2,9%	2,1%	2,0%	2,6%	1,5%	0,9%	1,0%	0,8%	1,1%	2,8%	2,0%	1,6%	1,7%	2,7%	2,5%	2,9%	2,2%	2,1%	2,5%	2,1%
Groei van de bruto-uurlonen	1,0%	1,4%	2,5%	2,9%	2,8%	2,0%	1,6%	0,8%	1,1%	-0,8%	1,2%	2,9%	3,8%	0,9%	3,0%	3,9%	2,8%	2,1%	2,6%	2,8%	1,5%	4,9%
Loondrift	-0,4%	-0,4%	-0,4%	0,8%	0,7%	-0,6%	0,1%	0,0%	0,2%	-1,6%	0,1%	0,1%	1,8%	-0,7%	1,3%	1,2%	0,3%	-0,7%	0,4%	0,7%	-1,1%	2,7%

Noot: De loondrift wordt gedefinieerd als de verhouding tussen de ontwikkeling van de bruto-uurlonen en de ontwikkeling van de cao-lonen. De driemaandelijkse groeicijfers worden berekend in vergelijking met het kwartaal van het jaar voordien. De jaarlijkse gegevens van de bruto-uurlonen hebben betrekking op de economie in haar geheel om redenen van samenhang met het waarnemingsgebied van het indexcijfer van de Duitse cao-lonen.

Bronnen: Bundesbank, DESTATIS, Eurostat, berekeningen secretariaat CRB

Grafiek 5-1: Aantal jaarlijks gewerkte uren door de loontrekkers S1-OP (in duizenden uren)

5.2 Correctie voor de impact van de overheidssector

Basisprincipe

De verandering (in niveau) van de uurloonkosten van de totale economie tussen de periode 1 en de periode 0 is een gewogen gemiddelde van de verandering (in niveau) van de uurloonkosten in de privésector en in de overheidssector tussen de periode 1 en de periode 0 (vergelijking 1). Om de groei van de uurloonkosten van de totale economie uit te splitsen, delen we de twee termen van de vergelijking door het niveau van de uurloonkosten in de periode 0 (vergelijking 2).

Vergelijking 1 – Uitsplitsing van de verandering van de uurloonkosten in de totale economie tussen de periode 1 en de periode 0

$$(LK_{T,1} - LK_{T,0}) = (\Delta LK_{\text{priv.}} \cdot W_{\text{priv.,0}} + \Delta LK_{\text{pub.}} \cdot W_{\text{pub.,0}})$$

Vergelijking 2 – Uitsplitsing van de groei van de uurloonkosten in de totale economie tussen de periode 1 en de periode 0

$$(LK_{T,1} - LK_{T,0}) / LK_{T,0} = (\Delta LK_{\text{priv.}} \cdot W_{\text{priv.,0}} + \Delta LK_{\text{pub.}} \cdot W_{\text{pub.,0}}) / LK_{T,0}$$

waarbij:

LK = niveau van de gemiddelde uurloonkosten

ΔLK = het nominale verschil tussen het niveau van de gemiddelde uurloonkosten in de periode 1 en de periode 0

W = werkgelegenheid

T = totale economie

priv = privésector (S1-S13)

pub = overheidssector (S13)

1 = periode 1, bijvoorbeeld 2015

0 = periode 0, bijvoorbeeld 2014

Voor de bronnen van de vooruitzichten die alleen de totale economie bestrijken, is het linkerlid van de vergelijking (groei van de uurloonkosten in de totale economie) bekend. Op basis van de bronnen van de nationale vooruitzichten is het ook mogelijk de term ΔLK_{pub} te bepalen (zie punt hierboven). We kennen het gewicht van de privésector en van de overheidssector in het jaar 0. We kunnen bijgevolg de verandering van de loonkosten in de privésector ΔLK_{priv} afleiden op basis van de gegevens die oorspronkelijk enkel de totale economie bestreken.

De hiernavolgende punten verklaren hoe we de verandering van de loonkosten in de overheidssector kunnen verkrijgen op basis van de nationale bronnen.

Duitsland

Net als in de vorige Technische verslagen kan op basis van de laatste gegevens uit de cao's worden bevestigd dat de lonen in het openbaar ambt een relatief gelijkaardige ontwikkeling zullen kennen als die van de rest van de economie. In 2016 heeft de overheidssector immers een akkoord gesloten over een verhoging van 4,35% over 24 maanden, wat niet op significante wijze verschilt met de privésector, waar de baremieke verhogingen 2 tot 3% per jaar bedragen.

De vooruitzichten voor de totale economie van de EC, van de OESO van de Joint Economic Forecast en van de Bundesbank zullen dus kunnen worden beschouwd als zijnde goede vooruitzichten voor de privésector: het is dus niet noodzakelijk de vooruitzichten met betrekking tot de totale economie voor Duitsland te corrigeren.

Nederland

Het Centraal Planbureau publiceert in zijn Decemberraming een vooruitzicht m.b.t. de groei van de lonen in de overheid. Dat vooruitzicht wordt rechtstreeks berekend op basis van, enerzijds, de gesloten cao's die betrekking hebben op de nominale stijging van de lonen en, anderzijds, de werkgeverslasten.

Frankrijk

De vooruitzichten die worden gerealiseerd in het kader van het "Projet de loi de finances pour 2018" geven niet rechtstreeks een vooruitzicht van de groei van de lonen in de overheid: voor dat vooruitzicht moet het secretariaat berekeningen maken.

Om de vooruitzichten m.b.t. de groei van de lonen in de overheidssector af te leiden, wordt de volgende methode gehanteerd: op basis van de nationale vooruitzichten voor de totale economie (zie stap 1 hieronder voor de berekening van de loonkosten per persoon in de totale economie) en de niet-agrarische marktsector (NAMS, goede benadering van de privésector, zie stap 2 hieronder) kunnen we de vooruitzichten m.b.t. de groei van de uurloonkosten in de overheidssector afleiden (zie stap 3 hieronder).

Stap 1: berekening van de groei van de loonkosten per persoon in de totale economie

We beschikken over de vooruitzichten m.b.t. de ontwikkeling van de beloning van werknemers in de totale economie en de ontwikkeling van de loonarbeid in de totale economie. We kunnen dus het vooruitzicht m.b.t. de ontwikkeling van de loonkosten per persoon voor de totale economie berekenen.

Tabel 5-4: Details van de berekening van de vooruitzichten m.b.t. de groei van de loonkosten per persoon in de totale economie

Loonkosten per persoon S1 PLF vooruitzicht		2015	2016	2017	Bronnen
1	Beloning totale economie	1,3%	2,0%	2,5%	PLF 2016, blz. 227
2	Loonarbeid (natuurlijke personen) verschil in duizenden totale economie		180	170	PLF 2016, blz. 45
3	Loonarbeid (natuurlijke personen) niveau totale economie	24577			
4=3+2			24757	24927	2015: INSEE
5=Δ4	Loonarbeid (natuurlijke personen) groei totale economie		0,7%	0,7%	
6=1/5	Loonkosten per capita PLF 2015 S1		1,3%	1,8%	

Stap 2: berekening van de groei van de loonkosten per persoon in de niet-agrarische marktsector (NAMS)

We stellen de groei van de loonkosten per persoon in de privésector bij benadering vast door middel van de groei van de loonkosten per persoon in de niet-agrarische marktsector (NAMS). Uit de grafiek in bijlage 3 van de methodologische nota van 2015 ([CCE 2015-2647](#)) blijkt immers dat de groei van de loonkosten per persoon van de privésector en van de niet-agrarische marktsector een gelijkaardige tendens volgen. Men mag de vooruitzichten m.b.t. de ontwikkeling van het gemiddeld loon per persoon in de NAMS dus redelijkerwijze beschouwen als vooruitzichten van de ontwikkeling van het gemiddeld loon per persoon in de privésector.

Het "Projet de loi de finances pour 2018" (PLF) verstrekt geen informatie over de groei van de beloning van werknemers in de niet-agrarische marktsector. Het verstrekt echter wel informatie over de ontwikkeling van de loonmassa in de niet-financiële vennootschappen (NFV). Welnu, in het model dat het DG Trésor heeft gebruikt om zijn vooruitzichten op te bouwen, gaat het uit van de hypothese dat de loonmassa in de niet-financiële vennootschappen zich ontwikkelt zoals de loonmassa in de niet-agrarische marktsector. We maken dus gebruik van de groei van de loonmassa in de NFV aangezien deze identiek is aan de groei van de loonmassa in de niet-agrarische marktsector. Daarop passen we vervolgens de vooruitzichten m.b.t. de groei van de loonarbeid in de niet-agrarische marktsector toe en aldus verkrijgen we de groei van de loonkosten per persoon in de niet-agrarische marktsector, een benadering van de privésector.

Tabel 5-5: Details van de berekening van de vooruitzichten m.b.t. de groei van de loonkosten per persoon in de NAMS

Loonkosten per capita NAMS PLF		2015	2016	2017	Bronnen
1	Beloning van werknemers NFV	1,6%	2,5%	2,8%	PLF 2017, blz. 224
2	Loonarbeid niet-agrarische marktsector	0,0%	0	0	PLF 2017, blz. 227
3=1/2	Loonkosten per capita NAMS	1,6%	1,7%	1,8%	

Stap 3: aftrek van de groei van de uurloonkosten in de overheidssector

Op basis van de groei van de loonkosten per persoon van de totale economie en van de niet-agrarische marktsector (benadering van de privésector) en op basis van het gewicht van de NAMS in de totale economie, is het dus mogelijk de groei van de beloning van werknemers van de overheidssector af te leiden, op basis van de hierboven voorgestelde tweede vergelijking, die hieronder wordt aangepast. Deze laatste drukt het feit uit dat de groei van de uurloonkosten van de totale economie een gewogen gemiddelde is van de verandering (in niveau) van de uurloonkosten in de privésector (NAMS) en in de overheidssector (S1-NAMS), gedeeld door het niveau van de uurloonkosten in de periode 0 (vergelijking 2).

Aangepaste vergelijking 2 – Uitsplitsing van de groei van de uurloonkosten in de totale economie

$$(L_{K,T,1}-L_{K,T,0}) / L_{K,T,0} = (\Delta L_{K,NAMS} \cdot W_{NAMS,0} + \Delta L_{K,S1-NAMS} \cdot W_{S1-NAMS,0}) / L_{K,T,0}$$

waarbij:

LK = niveau van de gemiddelde uurloonkosten

W = werkgelegenheid

T = totale economie

NAMS = niet-agrarische marktsector, benadering van de privésector

S1-NAMS = benadering van de overheidssector (totale economie met uitsluiting van de marktakken en de agrarische takken)

Tabel 5-6: Details van de berekening van de vooruitzichten m.b.t. de groei van de loonkosten per persoon in de totale economie, met uitsluiting van de niet-agrarische marktsector

Loonkosten per capita S1-NAMS PLF		2015	2016	2017	Bronnen 2015
1	Loonkosten per persoon S1 (niveau)	46,3	46,8	47,7	
2=versch1	Verschil kosten per persoon S1 (niveau)		0,6	0,8	
3	Gewicht uren NAMS	69%			2015: INSEE
4	Loonkosten per persoon NAMS	47,7	48,5	49,4	2015: INSEE
5=versch 4	Verschil kosten per persoon NAMS (niveau)		0,8	0,9	
6	Gewicht uren S1-NAMS	31%			2015: INSEE
7=(1-(3*5))/6	Verandering kosten per persoon S1-NAMS (niveau)		0,1	0,8	
8=8 ₂₀₁₅ +7	Kosten per persoon S1-NAMS (niveau)	43,2	43,3	44,1	2015: INSEE
9=Δ8	Groeipercantage kosten per persoon S1-NAMS		0,2%	1,8%	

Correctie van de vooruitzichten van de OESO en van de EC voor de impact van de overheidssector die werd berekend in het vorige punt

In het vorige punt hebben we uitgelegd hoe de vooruitzichten m.b.t. de groei van de ULK in de overheidssector kunnen worden verkregen. Aan de hand van die vooruitzichten “overheidssector” is het mogelijk de vooruitzichten van de EC en van de OESO (totale economie) te corrigeren voor de impact van de overheidssector en aldus vooruitzichten van de OESO en de EC voor de privésector te verkrijgen. We nemen opnieuw de vergelijking die de groei van de uurloonkosten in de totale economie uitsplitst.

Vergelijking 2 – Uitsplitsing van de groei van de uurloonkosten in de totale economie tussen de periode 1 en de periode 0

$$(LK_{T,1}-LK_{T,0}) / LK_{T,0} = (\Delta LK_{\text{priv.}} \cdot W_{\text{priv},0} + \Delta LK_{\text{pub.}} \cdot W_{\text{pub},0}) / LK_{T,0}$$

Het linkerlid van vergelijking 2 is afkomstig van de vooruitzichten, voor de totale economie, van de OESO en van de EC.

In het rechterlid van vergelijking 2 kennen we $\Delta LK_{\text{pub.}}$, zoals in het vorige punt werd uitgelegd. Aangezien ook het gewicht van de privésector en van de overheidssector bekend is, kunnen we dus, door deductie, het groeivooruitzicht van de privésector vinden op basis van de vooruitzichten voor de totale economie van de OESO en van de EC.

5.3 Lijst van de loonsubsidies in de referentielidstaten

5.3.1 Duitsland

De loonsubsidies in Duitsland omvatten de navolgende maatregelen:

- Payments for civil servants employed by Deutsche Bahn AG
- Integration subsidies
- Job creation subsidies
- Short-time allowance

5.3.2 Nederland

De loonsubsidies in Nederland omvatten de navolgende maatregelen:

- Afdrachtvermindering zeevaart
- Afdrachtskorting voor speur- en ontwikkelingswerk
- Ouderenkorting/subsidies/ incl. Arbeidsgehandicaptenkorting
- Werktijdverkorting/deeltijd

5.3.3 Frankrijk

De loonsubsidies in Frankrijk omvatten de navolgende maatregelen:

- Crédit d'impôt (CI) cotisations syndicales
- CI développement durable
- Prime Pour l'Emploi
- CI revenus distribués des sociétés
- CI intérêts d'emprunt résidence principale
- CI frais de garde d'enfants < 6 ans
- CI emploi salarié à domicile

- CI apprentissage
- CI intéressement
- CICE
- CI recherche
- Prêt à taux zéro
- Eco Prêt à taux zéro
- Contrats d'accompagnement formation (CAF)
- Financement des emplois d'avenir et des contrats uniques d'insertion (CUI)